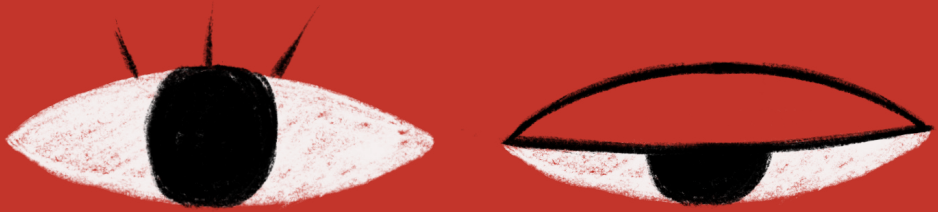

IBA ANG MULAT

SA DILAT

ILANG PAGKILALA SA PAGKA-PILIPINO

IBA ANG MULAT SA DILAT

Ilang Pagkilala sa Pagka-Pilipino

IBA ANG MULAT SA DILAT

Ilang Pagkilala sa Pagka-Pilipino

Felipe M. de Leon Jr.

Sa Ilalim ng Proyektong
8th Diwang: Sagisag Kultura ng Filipinas Lecture
Demonstration of Living National Artist

Pambansang Komisyon para sa Kultura at mga Sining Maynila

2 0 2 1

IBA ANG MULAT SA DILAT

Ilang Pagkilala sa Pagka-Pilipino

COPYRIGHT © 2021 Felipe M. de Leon Jr., National Commission for Culture and the Arts, and Philippine Cultural Education Program

All rights reserved. No part of this book may be reproduced or used in any manner without the prior written permission of the copyright owner, except for the use of brief quotations.

To request permissions, contact the publisher at ncca.paiopublications@gmail.com

Layout Artist and Book Cover Design: Ken Mercado

National Library of the Philippines CIP Data

Recommended Entry:

De Leon, Felipe M., Jr.

Iba ang mulat sa dilat: ilang pagkilala sa pagka-Pilipino / Felipe M. De Leon, Jr. — Manila: National Commission for Culture and the Arts, Philippine Cultural Program: Barasoain Kalinangan Foundation Inc, [2021], © 2021.
pages;cm

ISBN 978-971-814-263-9 (pb/bp)

ISBN 978-971-814-264-6 (PDF)

1. National characteristics, Filipino. 2. Philippines —
Social life and customs. 3. Nationalism — Philippines. I. Title .

305.89921 DS663 2021 P120210190

PUBLISHED BY

NATIONAL COMMISSION FOR CULTURE AND THE ARTS

633 General Luna, Intramuros, Maynila 1002
Tel. (02) 8528-2192 • Fax (02) 8527-3191
info@ncca.gov.ph • www.ncca.gov.ph

BARASOAIN KALINANGAN FOUNDATION INC.

#1 New Hope Subdivision Bulihan City of Malolos Bulacan 3000

The National Commission for Culture and the Arts (NCCA) is the overall coordination and policymaking government body that systematizes and streamlines national efforts in promoting culture and the arts. The NCCA promotes cultural and artistic development; conserves and promotes the nation's historical and cultural heritages; ensures the widest dissemination of artistic and cultural products among the greatest number across the country; preserves and integrates traditional culture and its various expressions as dynamic part of the national cultural mainstream; and ensures that standards of excellence are pursued in programs and activities. The NCCA administers the National Endowment Fund for Culture and the Arts (NEFCA).

EDITOR-IN-CHIEF

Joseph Cristobal

AUTHOR

Felipe M. de Leon Jr.

FILIPINO TRANSLATOR

Pamela Constantino

EDITOR ASSISTANT:

Alpha Ruiz

LAYOUT ARTIST & COVER DESIGN:

Ken Mercado

PCEP SECRETARIAT

Joseph Cristobal **Director**

Alpha Ruiz **Program Officer**

Jennifer Barberan **Information and Documentation Officer**

Agnes Villareal **Administrative Officer**

Jonna Requistas **Project Assistant**

BKFI STAFF

Herminia Laudencia

Consolacion Gamboa

Estelita Dela Cruz

TABLE OF CONTENTS

09

Sino ang Pilipino?

23

Hindi lang Sakit na Donya Victorina

45

Pagpapakahulugan sa Pamamagitan ng Awit

51

Kultural na Identidad at Pag-unlad: Isang Pagkilala sa Katutubong Estetiko

71

Reperensiya

SINO ANG PILIPINO?

Felipe M. de Leon, Jr.

Kahulugan ng Identidad: Hulmahan ng Organisasyon o Kabuuan ng Pagkakaugnay

- Ang mga elemento, mga sangkap, o mga bahagi ng kabuuan ay hindi kailanman bubuo sa identidad nito, sapagkat ang kabuuan ay higit pa sa pinagsama-samang mga bahagi. Kung paanong ang mga bahagi ay pinagsama-sama o isinaayos upang maging kabuuan ang siyang batayan ng kanyang identidad. Gaano man kapamilyar o di-orihinal ang mga bahagi, kung paano silang pinagsama-sama ay maaaring magbunga ng bagay na bagung-bago, kakaiba, at orihinal.

Mga Kahulugan ng Identidad ng Pilipino

1. LEGAL (MAMAMAYANG PILIPINO)

- Ang isang tao na legal na mamamayan ng Pilipinas ay maaaring isa lamang mamamayan sa papel. Sa totoo, maaaring hindi siya nakabuo ng anumang idea ng responsibilidad at diwa ng komitment sa bansa kung saan siya ay kabilang. Maaari pa nga siyang kumilos na salungat sa kapakanan nito, bunga ng kamangmangan o ng pagiging makasarili, gaya ng isang siyentipiko na ibinubunyag ang mga sangkap ng isang napaka-epektibong tradisyunal na gamot sa isang banyagang korporasyon kapalit ng bayad, ng gumagawa ng mga katiwalian sa pamahalaan, o ng simpleng di sumusunod sa mga batas. Maraming pulitiko na ang pagkilos ay hindi para sa kagalingang-bayan o kaya'y hindi masolusyunan ang kanilang mga personal na di-pagkakaunawaan sa isa't isa, kaya lubhang nakaabala sa kanilang mga trabaho at nagdudulot ng kapahamakan sa bansa. Maraming mga manunulat sa midya at mga komentarista ang nagpapalaki sa isang negatibong balita para lamang makalikha ng scoop o tumaas ang rating, na nagtataboy sa mga imbestor at nagkakaroon ng malawakang pakiramdam ng kawalan ng kaseguraduhan sa

bansa at kawalang-tiwala sa mga Pilipino. **Subalit ang tunay na Pilipino ay iyong lagi nang isinasaalang-alang ang mga kapakanan ng bansa sa kabuuan at hindi kumikilos nang dahil lamang sa mga pansariling kapakanan.**

- Hindi rin maganda ang rehiyonalismo sapagkat mas ipinalalabas nito ang kapakanan ng bahagi kaysa sa kabuuan. Ang susi ay ang paglinang sa kagalingan sa lokal na antas at itaguyod ang pinakamawalak na kahusayan sa pambansang antas.
- Ang pagkamalay sa identidad ng Pilipino, pagka-Pilipino, pagiging Pilipino at ang kamalayan sa kabansaang Pilipino, ay magkakasingkahulugan. Ang pinakadiwa nito ay ang mag-iisip, makiramdam, at magmalasakit sa bansa sa kabuuan, hindi lamang para sa sarili, sa mga elit na minorya, sa isang sektor, sa isang lokal na komunidad, probinsiya o rehiyon, kundi para sa nakararaming mayorya ng ating mamamayan – Kristiyano man, Muslim, Lumad, magbubukid, mahirap, babae, makakaliwa, loyalista o iba pa. Sa pamamagitan lamang ng pag-iisip kung ano ang makabubuti sa buong bansa makabubuo ng isang diwa ng kolektibong layunin at ng sama-samang kagustuhan na makamit ang mga ito.
- Kapwa nabibigkis ng iisang kasaysayan, ng mga magkakaugnay na wika, ng alamat, ng mga tradisyong pansining, ng mga ugali sa pagluluto, ng modelo ng relasyon at iba pang mga dahilan - hindi dapat mahirap para sa atin na isantabi ang pansariling hangarin para sa pambansang kapakanan - kung tunay natin itong hinahangad. Nakalulungkot, gayunman, na marami sa mga Pilipino ay wala man lamang konsepto ng kagalingang pangmadla. Itinuturing nila ang mga pampublikong lansangan na parang tambakan nila ng mga basura. Dahil sa kanilang ugaling walang-pakundangan at kawalang-ingat ay nagkakabuhol-buhol ang trapiko, na sa proseso ay nag-aaksaya ng mahalagang reserba ng langis ng bansa. Sa bawat transaksyon sa pamahalaan ay nakikita nila ang oportunidad na payamanin ang mga sarili. Ang pinakamalungkot, itinuturing nila ang ating mga kagubatan at

likas na kapaligiran na parang kanilang pribadong mga lupain. Ang ganitong mga aksiyon ay nagpapakita ng kawalan ng sibikong pakiramdam at responsibilidad. **Kaya't iyon lamang may malasakit para sa kabutihan ng lahat at pinaiiral ito sa pang-araw-araw na pamumuhay ang maituturing na tunay na mamamayang Pilipino, di lamang ayon sa legal na kasulatan kundi bilang aktuwal na katotohanan.**

2. PAIMBABAW NA MAYORYA (PAGLAGANAP NG MGA KATANGIANG PANLABAS)

- Ang isa pang maliwanag na pinagmulan ng identidad ng Pilipino ay ang katangian o kalidad na lumilitaw mula sa paglaganap ng tiyak na mga katangiang panlabas ng mga tao. Ang mga ito ay madaling mapagkakamalang tunay na identidad sapagkat ang kanilang nakararaming bilang ay naging daan upang lagi silang makita. Marami sa mga Pilipino, halimbawa, ay may kayumangging kutis, pango, katamtaman ang pangangatawan, at may maiitim na buhok at mga mata. Subalit hindi nababawasan ang pagiging Pilipino ng mga Pilipino na hindi ganito ang mga hitsura. Sapagkat ang kultural na identidad ay di-mapasusubaliang walang kinalaman sa biolohiya. Ang kultura ay natututuhan, hindi genetikong naililipat. Kung hindi tayo lubusang kritikal, maaari nating isipin na ang mga Pilipino ay halos di-naiiba sa mga Amerikano o mga Kanluranin sapagkat madalas nating isinusuot ang mga kasuotang Amerikano, halos lahat ng ating mga karatula ay nasa Ingles, at ang lengguwahe ng bisnes, pulitika at edukasyon ay Ingles, ang ating mga batas ay ipinaris karamihan sa mga batas ng Kastila at Amerikano, at ang ating siyentipiko at kaalamang teknolohikal ay halos ganap na Kanluranin.
- Gayunman, alam natin na ang sikolohiyang Pilipino o **kalooban** ay hindi Amerikano o Kanluranin.

3. IMAHE NA NAKIKINTAL SA ISIP (IMPRESYONISTIKO, MAPANG-UGNAY)

- Ang mga mamamayan o isang bansa ay madaling makilala sa pamamagitan ng dramatiko at mga pangyayaring kamanghamanga, mga di-ordinaryong kaganapang pulitikal, sosyal, at ekonomiko; di sinasadyang mga pangyayari, karismatiko o malalakas na personalidad, mga kasalukuyang kondisyon; at piling mga impresyon o asosasyon.
- Sa iba't ibang antas ng pag-alaala, ang mga Pilipino mismo, ngunit mas lalo pa ang mga banyaga, ay may tendensiyang iugnay ang Pilipinas bilang mapang-agaw ng pangunahing balita gaya ng EDSA I at EDSA II. Si Marcos na diumano'y "pinakamalaking magnanakaw sa kasaysayan ng planeta," ang pangingibang-bansa ng mga Pilipinong kasambahay at manggagawang may kontrata, mga pag-kidnap at pamumugot ng ulo ng Abu Sayyaf, ang sakuna sa dagat ng MV Doña Paz noong 1987 kung saan namatay ang mahigit 4,000 katao, at iba pang katulad na kagulat-gulat na mga balita. Bumubuo ang mga ito ng mga tiyak na imahe sa isipan ng mga tao na di maiiwasang ikabit sa Pilipino.
- Bagaman ang karamihan sa mga imaheng ito ay panandalian at agad nalilimutan, ang iba ay sapat upang mamalagi sa alaala nang ilang panahon. Binibigyang-kulay ng mga ito ang pagtingin at iniimpluwensiyahan ang mga saloobin natin bilang tao. Ang mga imaheng negatibo ay nakapanghihina ng loob ng mga namumuhunan at nag-uudyok ng paglipat ng kapital, nagpapahirap sa mga Pilipino na makakuha ng mga visa, at nagbubunga ng malawakang pag-alis ng bansa, na ilang halimbawa ng epekto ng mga ito.

4. IDEOLOHIKAL (PULITIKAL NA NABUONG KAISIPAN/PANINIWALA)

- Ang pambansang ideolohiya ay isang matibay na sistema ng mga idea at prinsipyong kadalasan ay binubuo ng isang pamahalaan upang magsilbing lakas na panuntunan

para sa bansa. Ang layunin nito ay matukoy kung paano mabubuhay ang bansa, ang mga kaisipan na dapat sundin nito upang makamit ang pansariling adhikain. Nilalayon nito na mapagkaisa ang bansa sa pamamagitan ng sistema ng mga pagpapahalaga na tumutugon sa pambansang karakter ng mga mamamayang kalahok. Sa ganito lamang paraan magiging posible ang lubos na pansariling adhikain ng isang bansa.

- Isang kilalang halimbawa ng ideolohiya ang *Pancasila* ng Indonesia. Una itong nabanggit ni Sukarno sa kanyang talumpati noong Hunyo 1945. May lima itong prinsipyo sa kabuuan: **Kebangsaan (nasyonalismo), Kemanulusiaan (pagkamakatao o internasyunalismo), Kerakyatan (representatibong gobyerno o demokrasya), Keadilan Sosial (katarungang panlipunan), at Ketuhanan (monoteismo o pagsamba sa iisang Diyos)**. Lahat ng mga ito ay batay sa gotong, royong, ibig sabihin 'pagtutulungan ng komunidad' o 'sama-samang pagkilos.' Ang *Pancasila* ay ginawang bahagi ng istandard na kurikulum, at lahat ng mga organisasyon sa Indonesia ay kinailangang gamitin ito bilang panuntunang ideolohikal.
- Ang isa pang bansa na may malinaw na ideolohiya ay ang Singapore, na tinatawag nilang Limang Pagpapahalaga (Five Shared Values): **1) Bansa muna, bago ang komunidad, at lipunan, bago ang sarili 2) Pamilya bilang pangunahing yunit ng lipunan 3) Suporta sa komunidad at paggalang sa indibiduwal 4) Pagkakaisa, hindi alitan at 5) Pagkakasundo ng mga lahi at relihiyon.**
- Ito ang sinusunod na plano sa pagbuo ng isang Pambansang Ideolohiya kung saan ang mga taga-Singapore, na binubuo ng iba't ibang lahi at pananampalataya, ay maaaring gamitin at iangkop sa kanilang buhay. Ang layunin ng Pambansang Ideolohiya ay ang maka-ukit ng identidad na Singaporean sa pamamagitan ng pagsasanib ng mga mahahalagang bahagi ng iba't iba nilang mga pamanang tradisyon gayundin din ng mga gawi at pagpapahalaga na tumulong sa kanila

upang mabuhay bilang bansa. Makatutulong din ito upang mapangalagaan sila laban sa paglaganap ng hindi kanais-nais na mga halagahin mula sa mga bansang higit na maunlad ang ekonomiya ngunit may mga ideyang mula rito na maaaring makapinsala sa kanilang buhay bilang nagkakaisang lipunan.

- Noong Enero 1989, sa kanyang talumpati sa pagbubukas ng Parliamentaryo, masusing ipinaliwanag ng noo'y Pangulong Mr. Wee Kim Wee ang katuwiran sa likod ng proposal. Sinabi niyang ang estado ng Singapore bilang kosmopolitang lungsod ay bukas sa mga impluwensiyang panlabas. Bagamat ang ganito'y nagpapalapit sa kanila sa mga bagong kaisipan at teknolohiya mula sa ibang bansa, naglalandad din ito sa kanila sa banyagang uri ng pamumuhay at pagpapahalaga. "Sa ilalim ng ganitong kondisyon," patuloy niya, "sa loob nang kulang sa isang henerasyon, ang pag-uugali at pananaw ng mga Singaporean, laluna ang mga kabataang Singaporean, ay nagbago. Ang tradisyunal na mga kaisipan at moralidad, paglilingkod sa lipunan na tumagal at gumabay sa kanila sa nakaraan ay nababago ng isang higit na Kanluranin, makasarili at nakasentro sa sariling pananaw sa buhay."
- "Gayunman hindi lahat ng banyagang kaisipan o pagpapahalaga ay masama. Hindi natin maisasara ang kabilang daigdig, at ibaling papaloob ang ating mga sarili. Habang umuunlad ang Singapore, kailangan nating iangkop ang ating mga kaugalian at tradisyon upang makibagay sa mga bagong pangyayari."
- Itinanong niya: "sa ibang henerasyon, magiging anong klaseng lipunan tayo? Anong klase ng tao ang nais natin para sa ating mga anak? Talaga bang gusto nating limutin ang ating sariling kultura at pambansang identidad? Tayo bang mga Singaporean ay bubuo ng bansa sa Timog Silangang Asya, batay sa pagpapahalaga at mga konseptong katutubo ng mga mamamayan na naninirahan sa ibang kapaligiran? Kung paano natin sasagutin ang mga katanungang ito ay siyang magpapasiya kung ano ang ating magiging kinabukasan."

- Sa Pilipinas, ang iisa at natatanging ideolohiya na mayroon tayo ay ang Kartilya ng Katipunan. Kinatawan nito ang pinakamataas na antas ng adhikain ng ating mga mamamayan at epektibo nitong ginabayan ang kanilang mga aksyon sa panahon ng himagsikan. Sinubukan ni Pangulong Marcos na itaguyod ang isang ideolohiyang Pilipino subalit nabigo siya dahil hindi sapat na nasalamin nito ang sistema ng pagpapahalaga at katangian ng ating mga mamamayan, di tulad ng sa Kartilya.

Mga Aral ng Katipunan sa Kartilya ni Emilo Jacinto

- 1** *Ang buhay na hindi ginugugol sa isang Malaki at banal na kadahilanan ay kahoy (puno) na walang lilim, kundi (man) damong makamandag.*
- 2** *Ang gawang magaling na nagbubuhat sa paghahambog o pagpipita sa sarili (paghahangad na makasarili), at hindi talagang nasang gumawa ng kagalingan, ay di kabaitan.*
- 3** *Ang tunay na kabanalan ay ang pagkakawang-gawa, ang pag-ibig sa kapwa at ang isukat ang bawat kilos, gawi't pangungusap sa talagang Katuwiran.*

- 4** *Maitim man o maputi ang kulay ng balat, lahat ng tayo'y magkakapantay; mangyayaring ang isa'y hihigitan sa dunong, sa yaman, sa ganda; ngunit di mahihigitan sa pagkatao.*
- 5** *Ang may mataas na kalooban, inuuna ang (dangal o) puri kaysa pagpipita sa sarili; ang may hamak na kalooban, inuuna ang pagpipita sa sarili kay sa puri.*
- 6** *Sa taong may hiya, salita'y panunumpa.*
- 7** *Huwag mong sayangin ang panahon; ang yamang nawala'y mangyayaring magbabalik; ngunit panahong nagdaan nay di na muli pang magdadaan.*
- 8** *Ipagtanggol mo ang inaapi; kabakahin (labanan) ang umaapi.*
- 9** *Ang taong matalino'y ang may pag-iingat sa bawat sasabihin; matutong ipaglihim ang dapat ipaglihim.*
- 10** *Sa daang matinik ng buhay, ang mga magulang ang patnugot ng mag-anak; kung ang umaakay ay tungo sa sama, ang patutunguhan ng inaakay ay kasamaan din.*
- 11** *Ang babae ay huwag mong tingnang isang bagay na libangan lamang, kundi isang katuwang at karamay (ng lalaki) sa mga kahirapan nitong buhay; isaalang-alang mo nang buong*

pagpipitagan ang kanyang (pisikal na) kahinaan; alalahanin ang inang pinagbuhatan at nag-iwi sa iyong kasanggulan.

12 *Ang di mo ibig gawin sa asawa mo, anak at kapatid, ay huwag mong gagawin sa asawa, anak at kapatid ng iba.*

13 *Ang kamahalan ng tao'y wala sa pagkahari, wala sa tangos ng ilong at puti ng mukha, wala sa pagkaparing kahalili ng Diyos, wala sa mataas na kalagayan sa balat ng lupa: wagas at tunay na mahal na tao, kahit laking gubat at walang nababatid kundi sariling wika, yaong may magandang asal, may isang pangungusap, may dangal at puri, yaong di nagpaapi't di nakikiapi; yaong marunong magdamdam at marunong lumingap sa bayang tinubuan.*

14 *Paglaganap ng mga aral na ito, ay maningning na sisikat ang araw ng mahal na kalayaan dito sa kaaba-abang Sangkapuluan at sasabugan ng matamis niyang liwanag ang nangagkaisang magkakalahi't magkakapatid, ng liwanag na walang katapusan - ang mga ginugol na buhay, pagod, at mga tiniis na kahirapa'y labis nang matutumbasan.*

5. DOMINANTENG NARATIBO (POPULAR/TANYAG NA KASAYSAYAN O INTERPRETASYON)

- Ang pag-unlad ng kamalayang Pilipino at identidad ay nagsimula bilang serye ng malikhaing tugon ng mga Pilipino sa mga pang-aabuso ng mga Kastila, laluna na nang pinatay sa pamamagitan ng garote noong 1872 ang mga Pilipinong pari na sina Padre Gomez, Burgos at Zamora dahil sa paghingi lamang ng makatarungang pagbabago. Si Dr. Jose Rizal ang isa sa mga unang nag-isip ng isang hiwalay na bansang Pilipino. Isang mapayapang mamamayan, ginawa niya ang pinakamabuti upang tahakin ang daan sa pagbabago sa pamamagitan ng *La Liga Filipina*. Nang naging malinaw na ang pinakamimithing mga reporma/pagbabago ay hindi ipagkakaloob ng mga Kastila, itinatag ni Andres Bonifacio ang Katipunan at naglunsad ng isang matagumpay na armadong pakikibaka laban sa rehimeng Kastila sa pamumuno ni Hen. Emilio Aguinaldo. Ang unang walong lalawigan na nakipaglaban – Maynila, Bulacan, Nueva Ecija, Pampanga, Tarlac, Cavite, Laguna at Batangas -- ang kumakatawan sa walong sinag ng araw ng ating bandila, samantalang ang unang tatlong isla na gumawa ng ganito – Luzon, Mindanao at Panay (hindi Bisaya) – ay kumakatawan sa tatlong bituin.
- Ito ang nakikilalang kasaysayan ng pinagmulan ng ating bansa, ang dominanteng naratibo ng pagkabansa ng Pilipino. Nauna rito, ang mga Kastila lamang na ipinanganak sa Pilipinas ang tinawag na mga Pilipino, at ang mga katutubo ay binansagang “indio”. Subalit habang nararamdaman ng mga “indio” na sila ang tamang nagmamay-ari at may responsibilidad sa buong arkipelago at dahil sa huli ay nagkamit ng kapangyarihang pulitikal, sinimulan nilang tawagin ang mga sarili na Pilipino.
- Sa mga Pilipinong Muslim na ipinagmamalaki ang kanilang pamanang Islamiko, ang ganitong naratibo ay hindi katanggap-tanggap. Igigiit nila na sa unang araw pa lang ng pagdating ng mga Kastila, sila na ang epektibong namumunong kapangyarihan sa Maynila at umabot na ito hanggang sa ilang bahagi ng Hilagang Luzon. Ang Sultan ng Sulu, sa katunayan

ang siyang pinuno ng arkipelago at kumatawan sa bansa sa mga tratadong diplomatiko nakipag-ugnay kay Emperor Yong Le ng Dinastiyang Ming noong 1417. Ang pagkakataboy sa kanila pabalik sa Mindanao ay isang pansamantalang pag-urong na maaaring mabawi sa pagbuo ng estadong pan-Islamic na sasakop hindi lang sa Mindanao o sa iba pang mga pamaraan.

- Kung ano pa man, nais makita ng mga Pilipinong Muslim ang pang-siyam na silahis ng araw at ang simbolong hugis suklay sa bandilang Pilipino sapagkat iginigiit nilang matagumpay nilang nalabanan ang pagsakop ng mga Kastila. Dahil sa kasalukuyan ay hindi umano makita ng mga fundamentalistang Muslim ang kanilang kasaysayan sa bandila ng Pilipino at wala silang pagkakilanlan dito, kaya hindi nila nais matawag na Pilipino.

6. PAGIGING KATANGI-TANGI (BAHAGI NG PITONG MUKHA NG KAHALAGAHANG KULTURAL)

- Ang pitong mukha ng kahalagahang kultural ay maaaring magamit ng alinmang kultura o lugar bilang instrumento sa pagtukoy ng kanilang atraksiyon, natatanging mga likha, mga ekspresyon, o pagtatagumpay.
- Pitong mukha ng Kahalagahang Kultural
  1. Orihinalidad (Una sa Ganitong Klase)
  2. Pagiging katutubo (Orihinal o Katutubo sa Lugar)
  3. Pagiging tunay (Kadalisayan, Katapatan)
  4. Pagiging Kakaiba (Nag-iisa sa kanyang Uri)
  5. Pagka-makasaysayan (koneksyon sa nakalipas na mahalaga o dakilang mga pangyayari)
  6. Kalakhan (Ubod ng Antas o Lawak/Sakop, Nasusukat kung Gaano)
  7. Kagalingan o Kadakilaan (ng pansining, intelektuwal, siyentipiko, pantao o teknikal na kalidad)

7. PINAGSASALUHANG PAGKAKAIBA O YAMAN (KAKAIBA O KATANGI-TANGING KABUUAN NG KULTURAL NA DIBERSIDAD AT PAGKAMALIKHAIN)

- Ang palumpon na may 12 iba't ibang klase ng bulaklak ay magkakaroon ng mas mayamang pinagsamang kalidad kaysa sa isang may tatlo lamang klase kahit na ang kabuuang bilang ng mga bulaklak sa bawat palumpom ay magkasing-dami. Gayunman, parehong magkakaroon ito ng natatanging kabuuan mula sa kakaibang komposisyon. Kung ano ang totoo sa mga bulaklak ay totoo rin sa mga kultura. Mapalad ang lipunang Pilipino sa pagkakaroon ng iba't ibang lengguwahe, pandaigdig na pananaw at sistema ng pagpapahalaga, mga tradisyong pansining, sistema at pagsasagawa ng katutubong kaalaman at mga kaugalian, at pamumuhay na tunay na bumubuo sa atin bilang isa sa may pinaka-natatangi, pinakamayaman, at masiglang pamanang kultural sa mundo ngayon.

8. PAGKAKAISA NG MGA HALAGAHIN, KAUGALIAN, AT TRADISYON (UBOD NG KULTURA)

- Sa pinakaubod ng ating identidad bilang isang lipunan ay ang ating nagkakaisang kamalayan. Nasa arketipong antas na ito ng ating buhay kultural kung saan hindi mga pagkakaiba kundi malalim na pagkakatulad ng persepsyon, mga pagpapahalaga at mga pag-uugali ang ating makikita. Ito ang matatag na batayan ng identidad nating Pilipino sapakat bahagya lamang itong nababago sa paglipas ng panahon, na tahasang pinanindigan maging ng mga batikang antropologo gaya nina Dr. Robert Fox, F. Landa Jocano at iba pa na nagpahayag na ang mga Pilipino ngayon ay hindi malaki ang pagkakaiba sa mga Pilipino noong ika-16 na dantaon. Ang mga anyo ng ekspresyon lamang ang dramatikong nagbago, subalit ang mga pangunahing paniniwala, halagahin, saloobin, at disposisyon, sa ibang salita – ang kaluluwa o espiritu ng Pilipino noon, ay nanatiling buhay nagdaan man ang mahabang panahon.

- Nakaugat ang kinaugaliang pagpapahayag ng mga Pilipino, mgasistema ng inter-aksyon at komunikasyon sa pinakamataas na ubod ng espiritwal na halagahin ng **pakikipagkapwa, pakikiramdam at kagandahang-loob**, isang tatsulok ng pagpapahalaga na napakarangal at matayog, kaya walang Pilipinong dapat humingi ng paumanhin tungkol sa kanilang kultura saanman sa mundo, at sa halip ay ipagmagaling ito, magbigay kapanatagan, at maging inspirasyon. Sa ating pagpupunyagi para sa paglayang pulitikal at paggiit sa ating dignidad bilang tao, ang mga pagpapahalagang ito ay ang ating liwanag na gabay, na naaayon sa mga adhikaing panlipunan -- ang kalayaan, katarungan, at karangalan na malaon nang ipinakikipaglaban ng ating mga mamamayan simula pa nang panahon ng Kastila hanggang sa kasalukuyan. Subalit lagi silang sinisikil ng mga pansariling interes ng mga elitistang oligarko sa pakikipagsabwatan sa mga walang prinsipyong ahenteng banyaga.

9. SARILING PAGPAPALAGAY (ULTIMONG BATAYAN NG IDENTIDAD, BINUO NG IMAHINASYON)

- Kung ang isang tao ay inaakala, dinarama, iniisip o dinadalumat ang sarili bilang Pilipino, hindi nagtatalaga ng iba pang pambansang identidad sa sarili maliban sa identidad na Pilipino, **sa gayon, siya ay Pilipino**. Walang sinuman ang makaaagaw ng identidad na ito sa kanya. Ito ay hinulma ng kanyang imahinasyon, isang pansariling batayan ng identidad. Ito marahil ang pinakamatibay na konsepto ng pagiging Pilipino dahil maraming iba pang bagay na Pilipino ang maaaring dumaloy mula rito.

Harinawang ang siyam na batayan ng ating pagkatao bilang mga Pilipino ay malinaw na maitanghal at maunawaan sa lahat ng larangan ng ating buhay, lalo na sa edukasyon, media, pulitika, ekonomiya, at sining.

**HINDI LANG
SAKIT NA
DONYA
VICTORINA***

Felipe M. de Leon, Jr.

Mula sa perspektibang kultural, walong pangunahing dahilan ang nag-ambag sa kawalan natin ng pambansang pagkakaisa at sa di pag-unlad ng Pilipinas sa pangkalahatan. Ang mga ito, ayon sa antas ng kaselanan at kahalagahan ay:

Una: Panghihimasok ng mga taga-labas sa sosyal, ekonomikal, pulitikal, kultural, at mga panrelihiyong gawain sa Pilipinas, laluna iyong mula sa mga rehimen ng neo-liberalismo tulad ng sa Estados Unidos at estadong kapitalismo ng Tsina, na ipinipilit ang kanilang nais sa mga bansang mahihina ang ekonomiya at sandatahang lakas, o ng mga organisasyong fundamentalismo ng Islam na humikayat sa mga Muslim na Pilipino na magmistulang Pakistani, Afghani o Arabo.

Pangalawa: Maling mga modelo sa pag-unlad, lalo na ang sa Kanluran na kung tutuusin ay hindi angkop sa sitwasyon ng Pilipinas.

Lahat ng modelo ng pag-unlad ay likas na kultural. Sinasalamín nito ang likas na pag-unawa sa mga problemang kinakaharap ng lipunan, at sinasamahan ng mga solusyong nakabatay sa ganoong pag-unawa; at pinaunlad mula sa yamang kultural ng mismong lipunan, upang umangkop sa ispesipikong sitwasyon nito. Bagaman ang kultura at pag-unlad ay mahigpit na magkakawing, kultura ang siyang gumaganap ng mahalagang papel sapagkat ito “ang kabuuan ng mga orihinal na solusyon na inimbento ng isang grupo ng mga mamamayan upang makaangkop sa kanilang natural at sosyal na kapaligiran.”(Claxton: 2000). Kultura ang daluyan ng buhay ng lipunan.

Kaya nga ang mga modelo at teknikong panlabas ay hindi matagumpay na naisasalin nang walang adaptasyon. Sa kasaysayan at sa lahat ng kultura, ang kultura ng sambayanan ay lagi nang iniuugnay sa kanilang pag-unlad. Ang kawing na ito

---

(Ang papel na ito ay binasa noong Hunyo 24, 2004 sa “Pagkataong Filipino: Looking for Filipino Among Filipino - The Theory, Practice and Value of Filipino Personhood”. Ang kumperensiya ay ginanap sa UP Film Center noong Hunyo 24, 2004)

ay napatid sa makabagong panahon, laluna sa Africa at iba pang bansang umuunlad, dahil sa halos unibersal na aplikasyon ng mga kanluraning modelo at sa internalisasyon ng teknolohiya ng Kanluran. Halimbawa, ang agrikultura sa Afrika, na siyang pangunahing kabuhayan ng 70 porsiyento ng populasyon sa rehiyon, ay nasa krisis. Tinataya ng FAO na mga 40 milyong mamamayan sa rehiyon ay maaaring dumanas ng pagkagutom.

Ang isang pangunahing dahilan ng ganitong krisis ay ang di-angkop na aplikasyon ng kanluraning pamamaraan sa agrikultura na nagdudulot ng malaking pagkasira ng kapaligiran. Ang introduksyon ng monokultura na angkop sa malamig na klima ngunit malakas makasira sa kondisyong tropikal o klimang mainit at maalinsangan -- iniiwan ang lupang nakatiwangwang nang mahabang panahon, hinahayaan ang malalakas na ulang tropikal na magdulot ng agarang pagguho at ang pagtigas ng lupa sa init ng araw-- ang siyang dahilan ng pagkalusaw ng lupa. Ang sistemang tradisyunal na magkakahalong pananim sa Africa-- ang pagpapanatili sa lupa na laging may nakatanim na halaman-- ay kinikilala ngayong mas epektibo at mas ligtas sa kapaligiran kaysa sa monokultura sa malalamig na klima. Subalit nangyari na ang di-maibabalik sa dating pinsala sa agrikultura ng Africa.

Ang mga kondisyong tropikal ay pumapabor sa mas mabilis na pagdami at pagkalat ng mga pesteng insekto na sumisira sa mga pananim di gaya sa mga bansang mas malamig ang klima. Ang rotasyon ng pananim na isinasagawa sa mga tradisyunal na pagsasakang tropikal ay nakatutulong sa pagpuksa sa nasabing mga insektong namamalagi sa mga partikular na halaman at hindi nabibigyan ng pagkakataong dumami. Kabaligtaran ito ng sistema na kada taon ay iisang pananim lamang ang paulit-ulit na itinatanim gaya ng sa monokultura. Pinapaboran nito ang mabilis na pagdami ng mga pesteng insekto na siya namang sanhi ng pagkalugi ng hanggang 40 porsiyento ng ani sa agrikulturang tropikal.

Hindi na natin kailangang tumingin sa malayo para sa mga halimbawa ng di-tamang pag-unlad. Natuklasan ni Fr. Brendan Lovett na bago pa pumailalim sa sistema ng pamilihan, ang mga

katutubo sa Katimugan ng Pilipinas at Mindanao ay nagtatamasa na ng halos 109 na iba't ibang pagkain. Ang kanilang pagkain sa buong taon ay kayamanang maiihalintulad sa buhay sa kagubatang tropikal at sa isang nakasasapat na ekonomiya. Subalit nang sila ay maging bahagi ng makabagong sistema ng pamilihan, ang kanilang kinakain ay bumaba sa 30 hanggang 35 klase ng mga pagkain (Lovett: 1998). Nang sapilitan silang nakilahok sa makabagong sistema ng pamilihan, naapektuhan ang kasaganaan ng kanilang buhay. Natuto silang umasa sa sistema ng pamilihan, na hindi naman nila kinagawian. Hindi na sila ang panginoon ng kanilang sariling tadhana.

Pangatlo: Di-Angkop na Pamamahala na hindi nakaugat sa ating kultura at di maaaring gumana sa kontekstong Pilipino. Ang inangkat na mga teorya ng pamamahala ay hindi angkop sa atin.

Dahil sa kawalan ng ganap na kaalaman sa sikolohiya at ugaling Pilipino, sinumang tagapamahala, administrador o opisyal ng gobyerno ay mahihirapang sagutin ang mga sumusunod na katanungan:

Ano ang makapaglalabas ng kabutihan at kagalingan ng Pilipino? Paano mahihikayat o ano ang makahihikayat sa Pilipino tungo sa isang positibo, produktibo, o konstruktibong aksyong sosyal?

Paano mahihikayat ang mga Pilipino na makipagtulungan at sama-samang magtrabaho nang masaya, maligaya, masinop, at epektibo?

Saan tayo higit na produktibo omalikhain? Ano ang likas na kagalingang kultural ng Pilipino (lokal man o nasyonal)?

Paano mapasulong ang pagiging taimtim, totoo at tapat?

Paano lutasin ang mga di-pagkakaunawaan?

Paano pupunahin ang trabaho ng iba o itataas ang pamantayan ng kahusayan nang hindi lilikha ng sama ng loob o hinanakit?

Paano ipauunawa o itataguyod ang disiplina at dedikasyon sa tungkulin? (Ang pakiramdam na pinagsasamantalahan, minamaltrato, ginugulangan, nilalamangan, iniinsulto o binabastos - ay tunay na nakapopoot sa mga Pilipino -- isa itong seryosong pagyurak sa dignidad ng pagkataong may kaibuturang banal.

Pang-apat: Hindi pagkakatugma ng kulturang Pilipino at ang ipinataw sa ating mga panlipunang institusyon na pawang inangat sa Kanluran.

Ang kultural na identidad ay pangunahing sandata para maging aktibo sa mundo. Ito ay isang pundamental na pinag-uugatan ng kapangyarihang panlipunan. Alisan mo ang isang tao ng kanyang identidad at siya ay magiging tulala, lito, batugan, di-makalikha at di-makagawa, malapit sa depresyon at abuso sa gamot at sinasaklot ng malaganap na panghihina at kawalang-kapangyarihan.

“Upang maisangkot ang mga mamamayan bilang mga aktibong kalahok, ang pag-unlad ay kinakailangang umayon sa kanilang pundamental na kaugaliang sosyo-kultural, pananaw sa buhay at mga halagahin, at mga prinsipyong kultural. Sa ganito lamang maisusulong ang sigla at potensiyal na makalikha ang mga mamamayan.” (South Commission Report: 1990)

Ang proseso ng pag-unlad na nakabatay sa kultura ay maaaring magpayabong sa likhang-yaman at kakayahang tradisyunal na laganap sa umuunlad na mga bansa. Ang ganitong pagpapayaman ay lalong nagpapatatag sa kulturang siyang ugat ng pagsulong ng lipunan kayat mas madaling mapapanatili ang pag-unlad.

Kinakailangan ng ganitong proseso na ang mga institusyong sosyal, pulitikal, at ekonomiko ay itugma sa kinagisnang kultura ng mga mamamayan, na siyang pangunahing daluyan ng katutubong kaalaman, pagkamalikhain, kasanayan, at kaugalian. Subalit sa Pilipinas, ang matalik na ugnayan, pakikipagkapwa, at bukas-loob na pakikitungo sa ating kultura ay lubhang salungat sa matinding impersonal, makabatas, burukratiko, ugnayang batay

sa espesyalisasyon at hindi ng buong pagkatao ng mga sistema at estrukturang panlipunan na itinulad sa Kanluran.

Tingnan natin ang halimbawa ng demokrasya. Base sa sentimyento ng indibidwalismong Amerikano, sagrado sa demokrasya at karapatan ng bawat indibidwal ang hiwa-hiwalay na pagboto. Subalit sa ating kultura na higit ang pagpapahalaga sa pagkakasundo o konsensus ng grupo, ang boto ng grupo ay maaaring mauwi sa iisang boto. Ngayon, paano natin aasahan na ang Amerikanong sistema ng demokrasya ay gagana o iiral sa Pilipinas?

Ang hindi pagkakaakma ng pinaka-ubod ng ating kultura at ng mga banyagang institusyong panlipunan sa ating paligid ay epektibong pumipigil at nagpapahina sa pag-usbong ng ating kultura at matagumpay nitong ipinipilit ang isang banyagang kaisipan sa mga Pilipino. Nagbubunga ito ng ating pagkalito at mala-aliping pagsunod sa makapangyarihang taga-ugit ng banyagang kultura. Naglalaho ang **ating pagka-orihinal, katutubong kaaalaman at kasanayan, likhang-yaman, karunungan pinalalim ng panahon, at mga hiyas ng diwa.** Naglalaho ang ating pangkalahatang isig at hiraya. Nagiging watak-watak tayo, makasarili, sunud-sunuran, at makitid ang pananaw.

Kaya nga't ang unang layunin ng isang makapangyarihang kolonisador ay burahin ang alaala ng kultura sa mga sinasakop nilang mamamayan, ipilit ang paglimot sa kanilang nakalipas at palitan ito ng kultura ng mananakop. Dito nakaugat ang pagiging gaya-gaya at silong ng mga Pilipino kumpara sa taga-Kanluran.

Panlima: Kakulangan ng kamulatan at edukasyong pangkultura, kakulangan ng kaalaman tungkol sa iwing galing ng kulturang Pilipino kaya hindi ito nalilining bilang yaman sa pagpapaunlad ng bansa

Dagdag dito, dahil sa ang sistema ng ating edukasyon ay lubos na Kanluranin, kasunod ng pagtaas ng pinag-aralan ng isang tao ay lalo pa siyang nagiging maka-Kanluran at tinatabangan sa kulturang kanyang pinag-ugatan. Kaya nga't habang mas

espesyalisado ang edukasyon ng Pilipino, mas malamang na siya ay makakita ng trabaho na malayo sa kanyang komunidad, malamang sa Maynila o sa ibang bansa. Ang isang batang lfugao na nakapagtapos sa mataas na paaralan ay malamang na mananatili sa kanyang komunidad kaysa isang nakapagtapos ng kolehiyo. At ang dahilan nito ay hindi lamang dahil ang huli ay mas maraming oportunidad sa trabaho, kundi dahil ang kanyang edukasyon ay hindi naka-ugat sa kultura na kanyang kinagisnan, lalo na kung siya ay tubo sa isang liblib na nayong katutubo.

Nananatiling kolonyal ang sistema ng ating edukasyon sa halip na nakaayon sa ating kultura. Marami sa ating mga paaralan ay hindi nakapagpapatapos ng mga taong higit na mapamaraan, malikhain at nakaaangkop sa mabilis magbago at masalimuot na kasalukuyang mundo. Nahihikayat silang maging pala-asa, pala-hanap ng trabaho, pala-isip ng kung ano ang madaling mapapasukan kaysa tumuklas ng orihinal na ideya, magpagtayo ng sariling negosyo at magtiwala sa katutubong kakayahan, kaalaman, at lakas.

Ang karanasang kolonyal ay tila nagkondisyon sa atin na humanap sa halip na lumikha ng mga oportunidad sa trabaho, umangkop kaysa bumuo ng bago, at sumang-ayon kaysa manguna. Ang bihag na isipang Pilipino, na nahiwalay sa pinag-ugatan ng kaniyang pagkamalikhain, ay hindi makabubuo ng mga pang-ekonomikong oportunidad sa loob ng kinagisnang pamayanan dahil sa alyenasyong ito. Ang pinagsisilbihan nitong pangangailangan at halagahin ay taliwas sa kaniyang sarili. Nanghihiram tayo ng mga banyagang kaisipan, sistema ng pagpapahalaga, at mga anyo ng ekspresyon na namumunga, higit sa lahat, ng hinango, kinopya, mababaw, at mababa ang uring mga likha. Nalimutan natin na maaari lamang tayong maging totoong produktibo sa pamamagitan ng paggamit ng ating sariling kaisipan.

Pang-anim: Napakalaking hati sa pagitan ng Elit at Karaniwang Mamamayan. Ang alyenasyon ng elit sa kultura ng nakararami ay lumikha sa kanila ng pakiramdam ng kawalang-responsibilidad sa mga taong-bayan.

Ang kolonyal na kapangyarihan ay di-maiiwasang humikayat at sumuporta sa pag-usbong ng uring elit kung saan madali itong makipag-ugnayan. Ang pangunahing implikasyon nito ay ang kultural na pagkakahati-hati. Sa Pilipinas, lumikha ito ng **Dambuhalang Hating Kultural** (Monstrous Cultural Divide) sa pagitan ng nangangibabaw na elit na may Kanluraning pagiisip at ng katutubong mayorya. Kung walang iisang diwa ng pagkakakilanlan, wala ring iisang pagkilos. Ang lipunang may kulturang hati-hati ang pinaka-imposibleng pagmulan ng proseso ng pag-unlad. Meron tayong malamyang estado dahil sa makasariling pakikialam at manipulasyon ng mga elit. Bunga nito, ang kultura ng burukrasya ay mas kumikiling sa pangangailangan at kahalagahan ng mga elit kaysa sa malaking mayorya ng mga Pilipino.

Marami tayong matututuhan mula sa ibang mga bansa tungkol sa pagkakaisa, laluna sa pagsasa-isantabi ng mga di-pinagkakaintindihan sa panahon ng krisis. “Kung mayroon man akong kinaiinggitang sa mga Tsino, ito ay ang kanilang tuon at abilidad na bumangon bilang nagkaka-isang lipunan” (Belinda Cunanan, from “Political Tidbits,” PDI Nov. 10, 2011)

Iisang Identidad Bilang Batayan ng Pag-unlad

Ang pag-unlad ay isang pakikipagtulungan na nangangailangan ng komunikasyon at malalim na pag-uunawaan. Lahat ng kalahok ay maaaring pumasok sa isang pangkalahatang “alituntunin ng kahulugan” (code of meaning) kung hindi ay uulitin lamang ng buong proyekto ang istorya ng *Tore ng Babel* (Friberg and Hettine: *The Greening of the World: Towards a Non-Deterministic Model of Global Process*).

Kung iisiping ang pag-unlad ay resulta ng boluntaryong kooperasyon at ng kolektibong kagustuhan ng mga ordinaryong kalalakihan at kababaihan, hindi maiiwasan ang kultural na pakahulugan sa lipunan bilang sukatan ng pag-unlad. Mahirap para sa mga mamamayan na magkaisa sa usaping pulitikal kung sila’y nahahati batay sa kultura at sa antas ng lipunan. Ang mga komunidad na may pinagkakasunduang kultura ay pangunahing sandigan ng pag-unlad dahil nakapagbubuo sila ng isang tunay

na pagsasanib ng isipan ng kanilang mga miyembro. **Matatamo lamang ang pagkakaisa ng lipunan kapag ang mga mamamayan ay nagkakaisa sa balangkas ng katwiran. Ang ganito'y nangangailangan ng iisang pangmadlang pagkakasunduan.**

Ang pangangailangan na palakasin ang pambansang kamalayan at pagkakaisa, gayunman, ay hindi dapat maging dahilan para pahinain ang kultura ng mga komunidad. Sa halip, dapat pahintulutan ng estado ang mga komunidad na kilalanin at pamahalaan ang kanilang mga sarili upang hiwalay na umunlad at kasabay sa pagtingin sa sarili bilang bahagi ng mas malaking umuunlad na entidad.

Pampito: Mababang pagtingin sa sarili na humahantong sa sariling pagkutyua. Ito ang tinatawag kong “Sakit na Doña Victorina,” batay sa pangalan ng isang kahabag-habag na tauhang nasakop ang isipan sa nobela ng ika-19 na dantaon na “Noli Me Tangere” ni Dr. Jose Rizal. Lubos na itinatatwa ni Doña Victorina ang kanyang lahi kaya siya nagpakasal sa isang puti, isang tampalasang Espanyol, para lamang maitaas niya ang kanyang estado sa lipunan. Sa halip na ipagmalaki ang kanyang kulay kayumanggi at panindigan ang dignidad nito at kagandahan, sinubukan niya itong itago sa makapal na puting pulbos - katulad ng maraming Pilipino na hanggang ngayon ay ganito. Ang pagpapatuloy ng ganitong panlipunang sakit ng Pilipino ay maaring ipaliwanag bilang:

- Pagdududa sa kakayahang magtagumpay.
- Kabalintunaang katuwaan na palagiang maliitin ang sarili
- Lubhang kawalan ng respeto o paghamak sa isa't isa
- Sa halip na ituring ang kultura bilang malawak na pagkukunan ng karunungan at katalinuhan para isulong ang pangmatagalang pag-unlad, sinayang ito sa paglulublob sa mga negatibong imahe na may bisa ng propesiya.

Ang di-pag-unlad ng lipunang Pilipino ay pangunahing nakaugat sa **paulit-ulit na kawalan ng tiwala sa sarili ng mga Pilipino** dahil sa dantaong kolonisasyon at mis-edukasyon.

Pagdududa sa Kakayahan ng Pilipino na makapanagumpay, laluna sa panig ng mga elit. Ito ang sanhi ng ating pikit-matang pagtangkilik sa mga banyagang produkto, konsepto, teknik, paraan, at kasanayan (na nagdudulot ng di-masukat na paghahina ng ating ekonomiya). Mas nakikita natin ang ating mga limitasyon kaysa ating mga posibilidad, na humahadlang sa ating kakayahang mapanagumpayan ang mga bagong hamon at maigpawan ang mga suliranin. Sa halip, ibinababa natin ang ating pamantayan at nakukuntento na sa sapat lang (“pwede na yan!”)

Kabalintunaang Kasiyahan ng mga Pilipino sa Pagmamaliit sa Sarili (“Ang mga Pinoy talaga...”) at masahol pa, ginagawa natin ito kahit sa harap ng mga banyaga o sa media, kaya bumababa ang pagtingin ng mga Pilipino at pati na ng buong mundo sa ating kakayahan. Partikular dito ang pagkahilig ng media na insultuhin ang ating mga pinuno sa halip na magbigay ng konstruktibong kritisismo. Hindi masusukat ang ating pagkalugi sa ekonomiya, pulitika, at panlipunang oportunidad ng ganitong mga negatibong pagpuna.

Ang lubhang kawalan ng respeto o panghahamak sa isa’t isa na halos humantong sa pagkamuhi, dahilan upang hatakin pababa ng Pilipino ang kapwa Pilipino, na magpauna sa iba (laluna sa pagmamaneho o sa ugali nating ipahamak ang kapwa Pilipino para lamang mapabango ang sarili sa iba, laluna sa banyaga), kung kayat nagiging lubhang abusado at mapagsamantala ang Pilipino sa kapwa Pilipino. Ito ang dahilan kung bakit maraming Pilipino ang hindi mabuting manedyer o tagapamahala ng kapwa Pilipino, bagamat mayroon din namang ilang natatangi. Ang mga elit na Pilipino, lalo na sa pakikipagsabwatan sa banyagang interes ay karaniwang nagsasamantala sa kanilang kapwa (halimbawa ang pagbabayad nang may kataasan sa mga banyagang konsultant kaysa sa mga lokal na konsultant, hindi pag-remit ng kontribusyon sa SSS o GSIS ng mga pinuno ng ahensiya, pribado man o publiko).

Sa buong mundo, Pilipino marahil ang **pinaka-mapanira sa sarili**. Bulag tayo sa ating mga sariling kakayahan at iniidolo natin ang sa iba, laluna’t galing sa Kanluran. Kung hindi matibay

ang pagkakagawa ng isang bagay ito ay gawang Pilipino. Kung maayos naman ang pagkakagawa, mula ito sa ibang bansa. Kung di maganda ang ugali, Pilipino ito. Kapag maganda ang katangian, hindi ito Pilipino. Kahit na pangit na katangiang taglay ng sandaigdig, inaangkin ito natin ito na ugaling Pilipino, hal. utak-talangka, katiwalian at korupsiyon, kasakiman, kawalan ng disiplina, atbp.

Ngunit ano kaya ang hihigit pa sa tiwali, mapagkunwari at imoral kaysa ilang sistema ng bangkong banyaga na lihim na nagbabantay sa mga tagong-yaman ng mga mandaraya sa buwis (hal. Ang pag-iwas sa buwis sa Switzerland ay itinuturing na hindi krimen, dahilan upang ang kanilang mga bangko ay magsilbing magnet sa mga hindi nagbabayad ng buwis); ang mapanlinlang na ugali ng gobyernong Amerikano nang magpanggap itong tumutulong kay Aguinaldo na manalo sa giyera laban sa Espanya ngunit sa totoo ay lihim na nakikikutsaba sa gobyerno ng Espanya para bilhin ang Pilipinas; o ang balintunang pagpataw ng diktaduryang militar at ang pagsikil sa kalayaan sa panahon ng kanilang pananakop na para daw maturuan tayo ng kahulugan ng demokrasya at kalayaan?

Hindi kailanman tayo makapagtatayo ng isang matatag na bansa batay sa pagtatakwil at maling konsepto ng sarili na laging nasa ating utak. Malaki ang korelasyon ng tiwala sa sariling kultural na identidad at antas ng pananagumpay natin bilang bansa.

Pangwalo: Ang hindi pagmamalaki sa pagiging Pilipino ay nagreresulta sa kawalan ng komitment sa bansa at dahil dito ay bumababa ang antas ng ating kakayahan o umiiral ang walang-kwentang mentalidad na “pwede na.” Para sa antropologong si Dr. F. Landa Jocano, hindi mapaghihiwalay ang pagmamalaki, komitment, at kagalingan.

Maraming mga pagkakataon na itinatakwil pa ng Pilipino ang kanyang nasyonalidad, ipinakikilang siya’y Hawayano, Malay o Indones dahil sa ikinahihiya ang pagiging Pilipino. Paano natin mapagkakaisa ang mga taong bayan sa ganitong negatibong saloobin, isang malakas na puwersang paurong na naghahati sa bansa?

Kabaligtaran natin ang mga Koreano na labis na ipinagmamalaki ang sariling identidad. Sa tuwina'y tinatangkilik nila ang sarili nilang mga produkto. Sa kabila ng naging giyera sa Korea, na nagpabaha ng mga produkto mula sa Amerika, mga produktong Koreano pa rin ang binibili nila, kung meron, dahil parang napakanatural na ito ang kanilang gawin.

Kung ano ang pagtingin sa sariling lipunan ay nagkakatatotoo: Kailangang bumuo tayo ng isang marangal na pambansang hiraya.

Sa halip na ituring ang ating kultura na yamang pagkukunan ng karunungan at katalinuhan tungo sa pag-unlad, sinasayang natin ito **sa paglulublob sa mga negatibong imahe na katumbas ng isang propesiyang malamang na magkatotoo.**

“Ang imahe ng mga tao sa kanilang sarili ay nagiging realidad” (Kenneth Boulding, *The Image*). Kung sa isipan natin, tayo ay magagapi, talo na tayo. Kung mangamba ang mga tao na maaaring magsara ang isang bangko, lahat ay tatakbo rito upang kunin ang kanilang mga deposito at ito nga ang magiging dahilan sa pagbagsak ng bangko. Kung ang mayayamang Pilipino o mga opisyal ng gobyerno ay mawalan ng tiwala sa kanilang ekonomiya at ilabas ang kanilang mga naipon sa mga banyagang bangko o ilagay ang kanilang mga negosyo sa ibang bansa, ang pagkawala ng kanilang tiwala ay malamang magkatotoo. Ang malawakang pag-aakalang tataas ang halaga ng mga bilihan ay nag-uudyok sa mga tao na mamili nang labis para di maubusan na nagiging sanhi ng biglaang pagtaas ng presyo o ng artipisyal na kakulangan sa mga produkto.

Ang mga imaheng nililikha ng mga tao sa kanilang mga sarili ang siko-kultural na basehan ng kanilang mga lakas at kahinaan, tagumpay at kabiguan. Kapag inisip natin na mababa tayo, hahayaan nating bumaba ang ating pamantayan at masisiyahan sa “pwede na”. Ang mga negatibong imahe ng sarili (self-images), indibidwal man o grupo, ay maaaring magdulot ng di-matatawarang kapinsalaang panlipunan, pampulitika, at pangkabuhayan.

Simulan nating ipagdiwang ang henyong ating kultura at huwag pairalin ang parang hibang na paglublob sa inaakala nating mga kabiguan. Ayon sa mga matatalas na mga komentarista ng lipunan, gawi ng mga Pilipino na ipagdiwang ang kanilang mga kabiguan – tulad ng Pagbagsak ng Bataan at Kamatayan ni Rizal – samantalang ang ibang tao ay ipinagdiriwang lamang ang kanilang tagumpay. Si Abraham Lincoln ay nabaril din ngunit hindi makikita ang kanyang katawan saanman na ito’y bumabagsak. Sa halip, makikita siya sa Lincoln Memorial na nakaupo nang may dignidad, magilas na pinamumunuan ang kapalaran ng kanyang bansa.

Ang positibong paggamit sa kultural na lakas ng Pilipino para sa epektibong pamumuno at pamamahala, mataas na produksyon, at promosyon ng pagiging mabuting mamamayan ay kapansin-pansing di naisasagawa sa ating mga institusyon, publiko man o pribado.

Kung nais nating maging isang bansa, kailangan nating simulang buwagin ang napaka-negatibong mga imahe ng sarili na ating naisaloob sa mga nakaraang dantaon ng maling pamamamalakad at kolonyal na mis-edukasyon, laluna sa mga elit na siyang nakapangyayari at sa gayon ay may malaking responsibilidad na maglingkod at makiisa sa mga taong-bayan.

Ang pundasyon ng ganitong pagbabago ay **edukasyon sa pamamagitan ng kultural na kaalaman: isang kongkreto, epektibong programa ng edukasyon na makahuhubog sa mga Pilipino upang higit silang maging sensitibo sa dignidad, pangangailangan, halagahin, at kultural na potensiyal at yaman ng kapwa Pilipino.**

Kung ang panlipunang imahe ng sarili ay nagkakatotoo, walang mawawala sa atin sa pagtuklas at pagbuo ng pinaka-marangal at nakagaganyak na mga imahe ng ating sarili.

Ang susi sa pagbabagong panlipunan ng Pilipino ay nakaugat sa ating kultura, sa pagtuklas, pag-unawa at paggamit ng kaibuturang lakas ng ating pagkatao. Ano ang pinakamalalim na bukal ng mga

positibong kalidad ng mga Pilipino? Sa buong mundo, kilala tayo at hinahangaan bilang **lubusang mapag-ugnay, mapaglahok at malikhaing mga tao. Natatangi ang paghanga sa atin dahil sa ating mapagkalinga at mapagmalasakit na kalooban.** Maaari ba tayong bumuo ng higit na marangal at nakahihikayat na imahen nating panlipunang buhat sa sikolohiyang Pilipino na pinag-ugatan ng mga katangiang ito?

Malaki ang posibilidad at ang sikolohikal na katotohanang may pinakamayamang potensyal bilang sukdulang batayan ng kaisipang ito ang konsepto ng kapwa.

Pagpapalitaw sa Henyo ng Pilipino

Sa kultura ng Pilipinas, may batayang paniniwala sa pagkakaisang ispiritwal ng sangkatauhan. Ang pag-iral ng indibidwal ay isang ilusyon o paimbabaw lamang. Dahil lahat tayo ay nabubuhay sa loob ng isang kosmikong sinapupunan ng pagkatao na ang pinakaubod ay ang buhay na prinsipyo o daloy ng malikhaing lakas. Lahat ng tao – at sa mas mababang antas kahit ang mga hayop, halaman at mineral – ay nakikibahagi sa pinakasagradong ubod na ito. Ito ang **kalooban** na pinagmumulan ng kaisipian ng lahat ng tao. Bawat isa sa atin ay naka-ugat sa isang sakop ng pagkatao. Ang ibang tao ay iyong sarili rin. Ang **kapwa** ay ikaw rin.

Isang kabalintunaan ang iiral. Sa bawat tao ay may presensyang banal na **humahanap ng kasiyahan sa kani-kaniyang mahiraya at malikhaing gawain.** Kaakibat nito, pagkat lahat ng tao ay galing sa iisang sinapupunan, lubhang **ipinagdiriwang at kinagigiliwan ng mga Pilipino ang pagsasama-sama.**

Ang sintesis ng kambal na motibasyong ito ay nagbubunga ng kulturang lubusang mapanlikha, hindi sa henerasyon ng imbensiyong mekaniko-teknolohikal, obhetibo, mga siyentipikong konsepto o mga produktong komersyal kundi sa relasyong interpersonal at komunikatibo. Sa kulturang ito, may “simponikong” yaman ng mga paraan para mapag-ugnay ang mga tao, upang hindi umiral ang kalungkutan, alyenasyon, pagkabagot, depresyon, at pagsikil ng damdamin. Ang pagsasama-sama ay kaligayahan.

Ang isang mapagbahagi at mapag-kalingang oryentasyon ay tumitiyak sa kalusugan ng isip at damdamin.

Kung ang paniniwala ay walang maituturing na ibang tao, kung ang “kapwa” ay ang sarili mo rin, ang mga Pilipino ay tunay na kikiling sa pagtitiwala at pagkakasundo. Ang mga Pilipino ay magiging lubos na mapag-ugnay at hindi pala-away, gaya ng tila bantayog na ipinakita sa mapayapa, orihinal na “Rebolusyong EDSA” (“Kung walang ibang tao, walang digmaan” – Ivana Milojevic)

Subalit ang laging aktibong bukal ng malikhaing prinsipyo sa bawat indibidwal ay naghahanap rin ng kongkretong ekspresyon. At ito’y nagbubunga ng matinding pagnanais ng lahat na makilahok sa takbo ng lipunan. Kaya sa mga Pilipino’y halos walang ideya ng tagapanood o tagapakinig lamang. Lahat ay maalab ang pagnanais na makilahok sa likas na daloy ng paglikha sa bawat gawain, maging sa pamamahala at pagpaplanong panlipunan. Ang kagipitang maaaring mangyari dahil sa wari’y magkasalungat na situwasyon ng pagkakaisa na dulot ng konsepto ng kapwa at ang pagkakani-kaniyang direksiyon ng mapanlikhang kaisipan ay pinakamalaking hamon sa mga namumuno – na kailangang maging matatag, matalino at walang pag-aalinlangan ngunit mapagkalinga, mapagtiwala at makakapwa – upang mapakilos ang lipunan tungo sa kaayusan at disipinado ngunit malikhain at produktibong pag-iral.

Sa ibang salita, ang “siyentipikong” henyo ng mga Pilipino, ay nasa sukdulan at pinakamalalim na pagtuklas ng mga posibilidad ng lipunan -- ang di mabilang na paraan ng pakikipag-ugnayan at pakikipagkasundo sa kapwa. Ang kulturang Pilipino ay lubhang mapanlikha ng mga bagong estruktura ng lipunan, sumusubok sa lahat ng klase ng gampaning panlipunan, identidad, pakikisalamuha, at relasyon sa iba. Ang kaalamang interpersonal at ang kakayahang maglingkod ng personal ay sadyang nalinang. Sa kanyang karurukan, pagdiriwang ito sa mahiwagang pagkakaisa ng sangkatauhan dahil nakaugat tayong lahat sa malikhaing prinsipyo sa buhay na nasa kaibuturan ng ating kalooban.

Ito ay patunay na ang buhay ay sadyang hitik sa luwalhati at kahulugan.

Ang Ilang proposisyon ay maaaring mahinuha mula sa mga pagpapalagay na nabanggit sa itaas:

I. Ang santinakpan ay walang hanggan, may iba't ibang antas at dimensiyon na sumasanib sa lahat ng bagay at umiiral sa walang sukat na kasalukuyan. Kaya nga, ang mga Pilipino ay lubhang mapag-ugnay. Nararamdaman nilang sila ay konektado sa mundo, sa Maykapal at sa kalikasan, ngunit higit sa lahat sa mga tao.

- Pinakamasaya, mabisa at epektibo ang mga Pilipino kapag magkakasama - kapag sila'y kumakain, natutulog, nagtatrabaho, naglalakbay, nagdarasal, lumilikha, o nagdiriwang nang sama-sama. Bahagya lamang ang hilig natin sa pag-iisa.
- Bukas ang loob at mapagtiwala ang Pilipino.
- Nalilinang ng Pilipino ang ganap na pag-iisip sa pamamagitan ng pakiki-ugnay sa kapwa
- Eksperto ang Pilipino sa mga kakayahang interpersonal
- Sanay ang Pilipino sa pakikiramdam at mga komunikasyong di-berbal
- Dahil sa talino sa interpersonal na komunikasyon, pagiging mapag-aruga at mapag-alaga, mahusay ang mga Pilipino sa mga propesyon at gawaing may serbisyo sa kapwa.
- Epektibong napag-uugnay ng mga Pilipino ang mga tao dahil sa galing nila sa paglalagay sa isang gawain, aktibidad, presentasyon, o produkto ng maraming gamit, kahulugan, at katangian (hal. Lahat ng sahog sa pagkain tulad ng halu-halo, gamut na pitu-pito, integrasyon ng iba't ibang sining, maraming gamit ng iisang espasyo, medley ng mga kanta, atbp.)

II. Ang sanlibutan ay magkabilaang panig ngunit iisang kabuuan. Ito ay isang prosesong buhay at may malikhaing enerhiya. Kaya't ang mga Pilipino ay likas na holistiko, malikhain, at nakikisangkot.

- Mula sa perspektibang Pilipino, ang pisikal at espiritwal ay isang kabuuan. Ang paghihiwalay ng obhetibo at subhetibo ay kabulaanan. Ang pisikal ay hindi hiwalay sa isipan at espiritu. Tuluy-tuloy ang hibla at lumalawak ang kamalayan mula sa mga elemento ng kalikasan, halaman, hayop, hanggang maging ganap ito sa sangkatauhan. Ang paniniwala na ang pisikal ay hiwalay sa espiritwal ay paglapastangan sa kalikasan at sa kapaligiran.
- Ang pagtuon ng Kanluran sa obhetibong katotohanan ay inilalayo ang tao sa kanyang damdamin at kaluluwa, inilalayo siya sa sarili at pinahihina ang loob, winawalang-saysay at pag-asa ang buhay, mapagmanipula, sobrang teknolohikal na diskarte, mapaniil, at nagbubunga ng karahasan (Kaya nga, ang mas industriyalisadong lipunan madalas ang may pinakamataas na kaso ng sakit sa utak at pagpapakamatay).
- Ang holistikong oryentasyon ay nagbigay sa mga Pilipino ng payapa, mahinay na disposisyon; matalas na pakiramdam sa ritmo, likas na pagiging matulain, at pagkahilig sa musika.
- Ang mga Pilipino ay tunay na magaling makipag-ugnay, masayahin at hindi pala-away.
- Sa mga Pilipino ang oras ay nakatuon sa kasalukuyan, hindi linyar, at panahon ng pagtitipon -- ito ang pagtatagpo ng nakaraan at hinaharap tungo sa walang hanggang kasalukuyan, kung saan ang lahat ay sabay-sabay na nangyayari, dahilan ng ating galing sa paggawa ng maraming bagay sa isang panahon at ang ating husay sa pagdiriwang (ang pagdiriwang ay pagsasabay ng iba't ibang takbo ng oras).
- Magaling ang Pilipino sa lohika ng magkabilaang panig. May intuwisyon tayo sa lohikang ito na higit na superyor sa lohikang mekanistiko ni Aristotle. Sa lohikang magkabilaang panig, malinaw na kung ang isang bagay ay totoo o balido, ang kabaligtaran nito ay totoo rin at balido.
- Ang paniniwala sa pagkakaisa ng pisikal at espiritwal ay nagtataguyod ng malusog at pampasiglang

saloobin sa nakikita at di-nakikitang daigdig; dahil dito'y wala sa tradisyunal na Pilipino ang malisya sa lastag na katawan ng tao at sekswalidad.

- Ang mga Pilipino ay lubusang nakikilahok. Humihingi tayo ng kolektibo, patas na partisipasyon sa malikhaing proseso, paggawa ng desisyon at pagtatalaga sa sarili. Sa lipunang Pilipino, lahat ay kalahok o tagaganap. Walang ni isa na tagapanood o tagapakinig lamang.
- Ang pinakamasidhing hangaring panlipunan ng Pilipino ay ang kalayaan, katarungan at dignidad. Ang monopolyo, diktadurya at ang pagsupil sa kalayaang pumili ay kasumpa-sumpa. **Ang pag-unlad sa mga Pilipino ay ang pagkakaroon ng maraming opsyon o ang pagpaparami ng pamimilian.**
- Ang pinakasapat na kondisyon para sa pagiging produktibo o malikhain ng mga Pilipino ay ang paglaan ng materyales, mga anyo, teknik, mga idea at mga posibilidad na makapagbibigay at makapagtataguyod ng mas malawak na kolektibo at demokratikong pakikilahok
- Dahil sa holistikong oryentasyon, mas pinipili ng mga Pilipino ang may namamagitan kaysa paghaharap o komprontasyon. Ang pag-aayos ng di-pagkakaunawaan o paglutas sa di-pagkakasundo ay higit na naisasagawa sa pamamagitan ng konsensus at iba pang mahinahong paraan gaya ng pakiusap, pahiwatig, pakikibagay, pakikisama, pakikipagpalagayang-loob, pakikisangkot, at pakikiisa.
- Ang biglaan o on-the-spot na paglikha ay likas sa Pilipino na may mainam na sining at mga tradisyong lumikha nang hindi pinaghandaan gaya ng duplo, balagtasán, tultul, balitaw, kulintang, kumintang at okir. Lubos na pinahalalagan ang biglaang paglikha.

III. Laganap sa sanlibutan ang nakadarama, may malay, lubhang psychic, at ispiritwal na katalinuhang pinagmumulan ng lahat ng manipestasyon. Ang katalinuhang ito'y nananahan sa isang sagradong ubod ng kalooban (ipinahihiwatig ito ng konsepto ng **kapwa**, na

nagpapanukala ng banal na kalooban o **ubod ng kalooban**, na pinagmumulan ng diwa ng lahat ng mga tao). Kasama ng lubos na pagiging mapag-ugnay ng mga Pilipino ay ang mapagbuo at malikhaing pakikilahok. Ang imaheng ito ng daigdig ay nagbubunsod sa atin ng malalim na pakiramdam, kagustuhang magpahayag, intuwisyon, katalinuhang psychic, at malawak na kakayahang ipagdiwang ang buhay.

- Ang batayang paraan ng pag-unawa at paraan ng pag-alaala ng Pilipino ay pakiramdam. Isa itong kabuuan, sigasig at tumatalab na pagkilala tulad ng sa intuwisyon. Alam agad ng pakiramdam samantalang ang katwiran ay nakabubuo lamang buhat sa mabagal na isa-ising hakbang.
- **Pakiramdam**, ang pag-alam sa pamamagitan ng pakiramdam o maramdamang pakikiisa ay nagdudulot sa Pilipino ng pagiging mahabagin, maawain, malambing, mahinahon, at mabait.
- Mahilig ang Pilipino na dumama, literal na dinadama ang kaniyang pinagdadaanan sa buhay. Ang mayamang hibla ng mga habi, hugis ng mga bagay na buhay, malalasang pagkain, malalamyos na tunog at umpukan sa lipunan ay nagbibigay sa atin ng maginhawang pakiramdam.
- Ang sensitibidad ng Pilipino sa tradisyong babaylan, ay nagdudulot ng mahiwagang pandama, at mapagpagaling na haplos. Ang ating mga tradisyunal na ritwal ay paraan upang kumunekta sa mga banal o sagrado. Sa pamamagitan ng pandama gumagaling ang mga tao, tulad ng sa hilot. Ang “mahiwagang” pagsasalin ng mahalagang enerhiya ay nagaganap sa maraming antas, pisikal at metapisikal.

Sa kabuuan, mapipili natin mula sa mga nabanggit sa itaas ang ilang hiyas ng henyo ng Pilipino na magagamit tungo sa kagalingang panlipunan, pagiging produktibo at pag-unlad ng bansang Pilipino. Ito ay ang mga sumusunod:

Lubusang mapag-ugnay

- Aktibong tumutuklas ng mga kahulugan mula sa pakikipag-ugnayan sa kapwa, na ipinahihiwatig ng ating sistema ng mga panlapi, na sinasabing isa sa pinakamayaman sa daigdig.
- Nagtataguyod ng pagiging malapit sa isa't isa sa pamamagitan ng mga gawain, gawi, at paglikha na inilalarawan ng maramihang kaganapan, kahalagahan at mga katangian.
- May oryentasyong lubos na mapag-aruga at mapagkalinga
- Malakas na ugnayang pampamilya
- Mahusay na mga kagalingang interpersonal.
- Mataas na antas ng pagkarelihiyoso
- Superyor na kalusugang pangkaisipan
- Mahusay sa pag-disenyo ng mga institusyong panlipunan, hal. kaganapan sa EDSA

Lubusang nakikilahok, tagapagkasundo.

- Pinahahalagahan natin ang mas makatao na mga organisasyong panlipunan, kasama na rito ang sapat na laki ng mga pulitikal na sakop
- Nagbibigay sa lahat ng aktibong papel. Ang pagdedesisyon ay gawaing kolektibo.
- Lahat ay kalahok, tagaganap, tagalikha. Walang tagamasid o tagapanood lamang.

Naniniwala sa palagay na ang sangkatauhan ay nag-uugat sa isang komon na kaibuturan ng pagkatao (loob), isang malikhain, buhay at banal na kabutihan

- May nakakahawang *joie-de-vivre* (pakiramdam na saya) at positibong pagtingin sa buhay, isang malaking kakayahan upang lumigaya
- May lubos na kakayahang makibagay, maraming alam, malikhain, at mapagpahayag
- May likas na talino sa panggagamot
- May maalab na paghahangad sa kalayaan, katarungan, karangalan

May pagtingin sa buhay bilang isang organisadong kabuuan

- Tahasang pantay ang lalaki at babae. Ito ang prinsipyo masunod man o hindi.
- Di kumikiling sa kasarian (di-sexist) ang mga lengguwahe
- May malakas na oryentasyong pang-karunungan at pang-edukasyon

Ang masaklaw na paglalahad na ito ng mga potensyal ng Pilipino ay mananatili lamang ganito, mga posibilidad, kung hindi maisasalin bilang praktikal na gabay o mga tuntunin sa pagtataguyod ng ating buhay panlipunan, laluna sa pangmatagalang pag-unlad at sa ating pagsasabansa. Sa malawak na burukrasya, halimbawa, mahihirapan ang sinumang opisyal ng gobyerno na pamahalaan o pamunuan ng mahusay at makatarungan ang kanyang nasasakupan kung wala siyang kaalamang pangkultura.

Kapag tunay na kilala natin kung paano mag-isip, dumama at umunawa sa buhay ang ating mga mamamayan, magbibigay daan ito sa isang maayos na pamamahala. **Ang pinakamabuting uri ng pamamahala ay nakaugat sa kultura.** Ang mga Pilipino ay lubos na mapagtiwalang mga tao. Ang pagtitiwala, kooperasyon, mabuting saloobin at pagkakaisa - na pawang manipestasyon ng **kapwa** - ay lagi nang magtatampok sa ating kabutihan. Ang kabaligtaran, pagdududa at anumang sistemang nabuo mula rito, gaya ng burukrasya; ang uri ng Amerikanong demokrasya na nabubuhay sa kompetisyon, pakikipagtalo at argumento; anumang naaayon sa titik lamang ng batas, impersonal, opisyal, pormal, at lubhang teknikal ang epekto at struktura ay kasumpasumpa sa mayorya ng Pilipino at magbubunsod lamang ng mga negatibong reaksiyon at pagkilos. Sa ating kontekstong kultural, ang paghantong sa legalidad ay nangangahulugan ng pagtatago ng mga kasinungalingan, di pagiging tapat, pagkasira ng tiwala, at masamang hangarin.

Maaari nating alalahanin na ang payapa, orihinal na rebolusyong EDSA ay nakapagpahanga sa mga nagmasid saan mang lugar ng daigdig dahil naganap ito sa labas ng sakop ng anumang pormal na pulitikal at legal na balangkas subalit namuhunan sa

pagdagsa ng pananampalataya, pagtitiwala, at kabutihang loob na isinabuhay ng prinsipyo ng **tulay** o tradisyon ng **pamamagitan** sa ating kultura.

Karamihan, kung di man lahat, ng ating mga institusyong panlipunang inangat sa Kanluran na batay sa idea ng “ibang” tao ay di uubra sa lipunang Pilipino. Mas mabilis natin silang mapapalitan ng mga institusyong nakabatay sa **kapwa** o yaong nakahihimok sa mga Pilipino na maging aktibong kalahok sa proseso ng pag-unlad, mas mabilis tayong makakawala sa mga kondisyon ng di-pag-unlad at di umuusad na kalagayan.

Ngunit para mangyari ang ganito, kailangan nating magkaroon ng mga pinuno na may malalim na pagkaunawa sa sikolohiyang Pilipino, nang sa gayon, mabigyan tayo ng inspirasyon tungo sa kagalingan. Hindi nga ba’t ganito dapat ang pamumuno?

REPERENSIYA

Claxton, Marvyn, 2000. “Culture and Development Revisited”, nasa *Culture and Development, Culturelink Review*, Special Issue 2000, pp. 23-32.

Lovett, Brendan, 1998. *A Dragon Not For Killing: Christian Presence to China*. Q.C.: Claretian Publications.

Nyenere, Julius, ed. 1990. *The Challenge to the South: The Report of the South Commission*. UK: Oxford University Press.

Milojevic, Ivana. “Beyond Wars.” *New Renaissance Magazine*.

**PAGPAPAKAHULUGAN
SA PAMAMAGITAN
NG AWIT**

*Prop. Felipe M. de Leon, Jr.
Hunyo 1, 2004*

Kung pinagsumikapang baguhin ng mga Espanyol ang mga Pilipino sa kanilang mga gawi sa pamamagitan ng relihiyon, ang mga Amerikano naman ay ginawa ito sa pamamagitan ng edukasyon.

Hindi binale-wala kailanman ng Rehimeng Militar ng Amerika sa Pilipinas ang halaga ng edukasyon bilang kasangkapan sa pananakop. Bagamat pinagsarili ng Jones Act ang mga Pilipino at binigyan ng mga puwesto sa gobyerno, hindi nila ipinagkatiwala sa mga ito ang Departamento ng Edukasyon. Hanggang noong 1935 ay hinawakan ng mga Amerikano ang pamamahala dito. At nang mapasakamay ito ng Pilipino sa ilalim ng Komonwelt, may nabuo nang isang bagong henerasyon ng kayumangging Amerikano. Hindi na kinailangan pang magpadala ng mga Amerikano mula sa Amerika dahil hinog na ang bihag na henerasyon, na nag-iisip at kumikilos na parang Amerikano.

Ang ganitong Amerikanisasyon ay pinakamasidhi sa mga elit, na mas malapit ang ugnayan sa mga mananakop. Ngunit ang transpormasyong ganito, humigit-kumulang, ay makikita sa halos lahat ng Pilipinong nasa gulang na dumaan sa pormal na edukasyon sa mga eskuwelahang publiko at pribado.

Ang tuso ngunit napaka-epektibong paraan ng edukasyong kolonyal ay sa pamamagitan ng musika. Ang tila inosenteng tulak ng musika sa mundo ng kamalayan ng batang Pilipino ay nakatulong nang malaki upang mabuo ang di-malay na hindi pagkagusto sa sariling kultura at pagkahumaling naman sa kulturang Amerikano.

Ang mga kaisipan, pagpapahalaga, at kagawiang Amerikano ay naging mga modelo ng mga bagay na kanais-nais, modern, at sibilisado. Sa kabilang dako, ang kaiga-igayang tradisyunal na pamumuhay sa Pilipinas ay ipinalabas na sagabal sa pag-unlad. Paano nga naman maipagmamalaki ang isang maliit na dampa kung sa mga ilustrasyon sa mga libro, mga kahanga-hangang malalaking bahay ng mga Amerikano na bagay sa malamig na klima ang binibigyang-pansin. Kahit ang mga bahay na tisa sa mga istoryang "The Little Red Hen" at "Three Little Pigs" na nagustuhan natin kahit hindi naman bagay sa ating klima, ay nagpababa sa

estado ng bahay kubo. Kaya, sino ang makakaisip sa bentahe ng bahay kubo kahit sa bansang tropikal gaya ng Pilipinas?

Sinadya man o hindi, ang kanluraning edukasyon ay nagbigay sa mga batang Pilipino ng dahilan upang makita ang ganitong mga pagkakaiba para bigyang-halaga ang banyagang tradisyon, at hindi pahalagahan ang sa sarili.

Hinulma ng mga edukador ang isang pananaw na epektibong naglayo sa atin sa ating pinagmulan. Kaya hanggang ngayon, nasa ituktok na bahagi ng lipunan ang mga naging maka-kanluran at ang mga nasa ibaba naman ay hindi naging ganito. Dahil dito, ang mga taga-Maynila ang nasa ituktok kasunod ang mga taga-siyudad sa prubinsiya, susundan ng mga taga-poblasyon o taga-kabayanan. Susundan pa ng mga taga-baryo o taga-bukid o iyong tinatawag na promdi o galing prubinsiya, at huli, mga taga-bundok. Ang mga taga-bundok ay mga katutubo o ang tinaguriang minorya na halos ituring na di-tao. Maisip man lang ng taga-Maynila na ang mga taga-New York ay mababa rin ang tingin sa kanila.

Ngunit ang kanluraning edukasyon natin ay naging dahilan upang magkaroon ng mababang pagtingin ang mga Pilipino sa mga katutubong naninirahan sa kabundukan. Ang mga librong binabasa sa mga eskuwelahan ay mga larawan ng buhay ng mayayamang Amerikano sa mga siyudad. Kaya sino ang magkakagustong maging “mahirap na taga-bundok?”

Ang resulta ng pagkahumaling sa banyagang pamumuhay ay ang mangarap tayo ng buhay na di makatutulong sa tunay nating mga pangangailangan at sa umiiral na panlipunan at materyal na mga kondisyon. Marami sa atin ang nangangarap ng Paskong Puti na may Santa Claus, sleighbells, at mistletoe. Ang amoy ng mansanas, ayon sa isang nagpahayag, ay “humihikayat sa mga Pilipinong elit at mga nasa gitnang uri gaya ng bubuyog sa bulaklak at nagpapa-wala sa sarili paris ng nag-iinit na lalaking kabayo na inaamoy-amoy ang isang babaeng kabayo.

“Ang mga karanasan natin bilang mga Pilipino ay masyado nang binabale-wala.” Ayon sa isang sarbey, 80% ng mga anak

ng magsasaka ay ayaw maging magsasaka; sa halip, gustong magtrabaho sa upisina at mamuhay na parang burgis. At sino nga naman ang gustong magtrabaho sa bukid kung di naman kasiyasiyang magtanim ng palay? Kahit natutuwa tayong kantahin ang "Magtanim ay Di Biro."

Ang imposisyon ng wikang Ingles, partikular ang praktis na isalin ang bawat kantang Pilipino sa Ingles at ituro ito sa wikang ito, ay nagbigay-impresyon na ang maraming magagandang awiting kinakanta sa eskuwelahan ay galing sa Amerika. Maging ang napakalapit sa puso at lirikal na pahayag ng damdaming Pilipino sa awiting pampatulog na "Tulog Ka Na Bunso" o "Tulog na Neneng" ay hindi nakaligtas sa pagsasalin. Ang bersiyong Ingles na "Sleep My Darling Baby" ay kinakanta sa iba't ibang henerasyon ng mga Pilipino at iniisip na kantang Amerikano ito. Ngunit gusto natin ang kantang ito at talagang atin ito. Sa totoo, isa itong kundiman sa Bulakan.

Napakalambing at sensitibo ang kantang ito. Paano ba ito hindi Pilipino? Masyado nang maraming Pilipinong tinatawag na Baby dahil siguro sa pagkanta ng bersiyong Ingles, bihira na tayong gumagamit ng Neneng o Nena.

Ang paggamit ng Ingles sa mga awiting bayan (folksong) sa Pilipinas ay kadalasang nakabubuo ng walang saysay at katawatawa lamang na kombinasyon ng liriko at musika. Ang daloy at lamyos ng ating musika ay hindi nababagay sa patalun-talon at pabagu-bagong pantig at matigas na kambal-katinig (consonant cluster) ng Ingles. At kapag isinalin sa Ingles ang isang masaya at nakatatawang kanta, paris ng "Sitsiritsit Alibangbang," nawawala ang natural na daloy nito at di makukuha ang intensyong maging katawatawa ito bagamat ang pagiging di-tugma nito ang siyang pagtatawanan ng mga nakikinig.

Ang alyenasyon ng mga elit sa kanilang pinag-ugatang kultura, at ang hilaw na pag-unawa sa kultura ng mananakop, ay nakabuo ng mga Pilipinong may tila dalawang hiwalay na personalidad paris ng pagiging di-tugma ng bersiyong Ingles ng "Sitsiritsit Alibangbang."

Ang nakababagabag ngunit maaaring di-malay na kawalan ng pagkakatugma ng kaluluwang Pilipino ay malinaw na makikita rin sa pagpapangalan sa mga Pilipino kung saan ang mga babae ay may unang pangalan na Marie Antoinette ngunit may apelyidong Dugaduga. Ikinahihiya natin kung ang tunog ay napaka-katutubo. Ilan sa atin ang ayaw makilalang Pilipino, gaya ng isang lokal na mangangatang pop sa isang singing tour sa US dahil hindi maganda ang imahe ng mga Pilipino doon.

Sa kabutihang-palad, ang masang Pilipino at ilang elit na may konsiyensiya ay patuloy na ipinagmamalaki ang kanilang kultura at pinaunlad ang pinakamagandang katangian ng ating karakter bilang mga Pilipino, gaya ng kakatwa nating ugaling pagtawanan na lamang ang ating mga kabiguan, na maging mahinahon sa gitna ng mga pagsubok, at sumabay sa agos ng buhay. Malinaw itong ipinahahayag ng napaka-Pilipinong “Leron Leron Sinta.”

Ang bersiyong Ingles ng “Maria Went to Town” ay di naging popular dahil ang liriko o titik ay di angkop sa musika o himig. Gayundin, ang mensahe ay makaluma. Sino ang gustong maging makaluma o isang puritan? Kaya ginawang katawa-tawa ng mga Pilipino ang bersiyong Ingles.

Ang mga Pilipino ay may kakaibang gawi na isiping ang alinmang maganda at mabuti ay banyaga, sa puntong ang mga orihinal na likha natin bilang mga Pilipino ay itinuturing na kopya, imitasyon, o binagong bersyon, ng banyagang idea. Totoo ito sa ginawa nating paraan ng pagsulat, na maging ang mga iskolar natin ay sinasabing mula sa Sanskrit, kahit napakalayo; sa pagturing sa ating pambansang bayaning si Jose Rizal bilang *Pride of the Malay Race*. (Maipagmamalaki ng lahing Malay sa halip ng mga Pilipino, kahit na sa paninging antropohiko, walang masasabing Lahing Malay).

Ganito rin ang kaso ng ating Pambansang Awit, na ang isa nating Hispanophile o mananaliksik ng kulturang Espanyol, na naging Pambansang Alagad ng Sining sa Panitikan batay sa Presidential Decree, ay seryosong naniniwala na nagmula ito sa “*Les Marsellaise* ng Pransiya,” sa “*Triumphal March*” ni Verdi mula

sa operang "Aida," at sa "Marcha Real" ng Espanya. Gayundin, maraming Pilipinong mataas ang pinag-aralan na naniniwalang ang "Philippines My Philippines" na isinalin sa Tagalog na "Pilipinas Kong Mahal" ay imitasyon ng "Maryland, My Maryland." Ang dalawang awitin, sa totoo, ay inspirasyon mula sa lokal na tradisyon, gaya ng mga relihiyosong musikang prosesyunal, at ng kundiman, kaysa anumang banyagang modelo.

Marami pang dapat gawin, lalo sa larangan ng edukasyon, bago natin tunay na maangking muli ang ating identidad at kamalayan bilang mga Pilipino. Ngunit mula sa panahon ng Amerikano, malaki na ang nabago tungo sa pagkilala natin sa ating sarili sa pamamagitan ng musika. Kung titingnan natin ang pag-unlad mula noong dekada sienta at sitenta, makikitang kung paanong ang mga makata-musikero o sumusulat ng musika ay sinikap na gamitin ang awit bilang puwersa tungo sa paglaya mula sa imperyalismo at kolonyalismo, isang paraan upang mabuwag ang sagabal sa pagitan ng elit at masa; isang paraan upang paglingkuran ang mga kababayan bilang mga tagabili sa isang kapaligirang kapitalista; bilang kritisismo at instrumento upang malutas ang mga problema, at para paunlarin ang ating kamalayan at identidad bilang mga Pilipino.

Kung walang malakas at positibong identidad bilang mga Pilipino, hindi natin kailanman mararamdaman ang anumang komitment sa bansa at ayon sa antropologong si Dr. F. Landa Jocano, kung wala ng ganitong komitment walang kanais-nais na mapapala ang bansa.

KULTURAL NA IDENTIDAD
AT PAG-UNLAD:

**ISANG
PAGKILALA SA
KATUTUBONG
ESTETIKO**

Felipe M. de Leon, Jr.

Ang seryosong hadlang sa lubos na pag-unlad ng malikhaing kasiningan ng Pilipino ay ang patuloy na pag-iral ng isang kanluraning konsepto ng sining sa akademya at sa isipan ng tinatawag na “edukadong uri”. Ito ang idea ng sining bilang hiwalay na gawain ng tao -- ang sining para sa sining.

Sining Para sa Sining

Ang teorya ng sining para sa sining ay isang paninindigang ang sining ay tanging pormal na organisasyon ng mga elemento nito. Wala nang ibang kahulugan ito kundi ang mahusay o “magandang” kabuuan nito. Wala itong sinasagisag na ideya, damahin, damdamin, kaisipan, o karanasan.

Subalit sa kamay ng isang may estetikong kakayahan at sensitibong manlilikha ng sining, ang sining ay hindi bumababa sa ganitong kondisyon. Ang tunay na gawaing pansining ay laging kasiya-siya o nakabubuhay. May hikayat ito na hindi maipaliliwanag bilang isang anyong puro lamang. May katangian itong nakapagpapalab ng buhay na ang pinagmumulan ay ang malalim na misteryo ng malikhaing intuwisyon at diwa ng tao. Kung kaayusang pormal lamang ito at wala ng iba, hindi ito makapagbibigay ng estetikong kasiyahan.

Sa praktikal, pang-araw-araw na pamumuhay, ang anyo o porma ay mapakikinabangan sa yari at sa layunin nito. Ang tangi at tiyak na gamit ng kudkuran ng niyog o ng araro ay nagbigay sa mga ito ng karampatang anyo. Ngunit ang pintura o mga sonata ay walang praktikal na pakinabang, maliban kung gagawing pangkomersiyo ito para kumita. Hindi rin natin makakain ang sining liban na lang kung ito ay sining ng pagluluto. Kaya paano magiging interesante at kanais-nais ang anyo ng pormal na relasyon sa sining? Tiyak ang sagot ay hindi pormalista. Ito ay ekspresibo, instrumentalista, o mas mabuti, intuwistiko. Ang isang anyo ng sining ay nagpapasaya at nagbibigay-buhay sa atin dahil sa estetikong organisasyon nito. Pag-uugnay ito ng mga bahagi na angkop na angkop sa bawat isa at sa kabuuan. Ang likhang sining ay katumbas ng istruktura ng persepsyon o enerhiya ng buhay. Ang gestalt o holistikong anyo nito ay kasiya-siya dahil isa itong imahe, isang repleksiyon ng

ating malikhaing intuwisyon, na nagbibigay sa atin ng kakayahang magkamalay sa mga bagay. Kung wala nitong kakayahang magsaayos ng kabuuang estetiko, hindi makakaakit ng pansin ang anumang sining. Lahat ng sining, kung pupunahin natin, ay madaling pumukaw ng pansin dahil sa kanilang kalikasang holistiko.

Ang nosyon ng sining bilang matingkad na persepsyon ay pinawawalang saysay ang kaibhan ng tinatawag na mataas na sining at ng katutubo o tradisyunal na sining. At maaaring makapagbigay pa ito ng mataas na kalagayan sa huli. Ang bahagyang sulyap sa kilusang sining para sa sining ang makapagpapaliwanag kung bakit.

Simula nang gawing popular ng manunulat na Pranses na si Theophile Gautier ang doktrinang *l'art pour l'art* (sining para sa sining), noong 1832, sinundan ito ng iba pang dalubsining (artist), gaya ng mga makata at pintor na Simbolista sa kalagitnaan ng ika-19 na siglo sa Pransiya at ng Kilusang Estetikong Ingles (English Aesthetic Movement) ng huling yugto ng ika-19 siglo. Nanatiling malakas ang impluwensiya sa kanluran ng diin sa anyo o porma sa halip na nilalaman ng sining hanggang ika-20 siglo. Mapapansing nagdulot ito ng unti-unting paghina ng impluwensiya ng “nilalaman” o content (na sa sining ay isang metapora sa ipinahahayag na karanasan o mga lebel ng kahulugan), mula sa *Arrangements in Black and White* ni Whistler hanggang sa kawalang-obhetibo, abstrak na ekspresyonismo at minimalismo.

Hinuha ko, ang reduksyonismong ito ay kapareho ng di-maiiwasang proseso ng de-humanisasyon at pagkakawatak-watak ng pamumuhay sa lipunang kanluranin habang mas nagiging industriyalisado at maka-konsumo ito. Nagiging ispesyalisado ang mga gawain at lumala ang pagkakanya-kanya ng mga tao, na pumipigil sa paglinang o pagbuo ng kamalayang panlipunan o ng paglawak ng kamalayan ng tao. Nangingibabaw ang mga pagpapahalagang materyalistiko at pansarili. Sa kamay ng walang kakayahang mga alagad ng sining, ang produksiyon sa sining ay nauwi na lamang sa paglilinang ng teknik at pagpapakitang-gilas. Ito ang naging sosyo-kultural na konteksto ng pormalismo sa sining.

Kapag ang “ekspresibong nilalaman” ay napalitan ng “porma” at ang porma ay nagiging isa na lamang kahusayang teknikal, nawawala ang kabuluhan at kaugnayang panlipunan ng sining. Nahuhumaling ito sa sarili nitong mga aparato kung kaya ang mga kapwa manggagawa at mga eksperto sa sining lang ang nakakaintindi sa mga ito.

Katutubo/Tradisyunal na Sining

Ibang iba ito sa katutubo o tradisyunal na sining, kung saan ang mga pormang pansining ang nagsisilbing instrumento ng maraming lebel ng kahulugan na mahalaga sa isang kultural na komunidad. Halimbawa, ang *kukura* ng mga Maranao ay kudkuran ng niyog na may praktikal na gamit sa isang pamilya. Ang kaugnayan nito sa niyog ay nagbibigay dito ng dagdag na kabuluhan, na pumupukaw sa pakiramdam at alaala ng pagkain, selebrasyon, at ritwal. Ang estilisdong hugis nito ay sagisag ng dragon o serpiyente sa sinaunang kuwentong-bayan ng Meranaw, kung kaya napakamakahulugan. Ang daloy ng mga kurba at linya sa disenyong okir ay maaaring tingnan bilang isang metapora ng mga galaw sa lawa ng Lanao, daloy ng ugnayang sosyal, at mistisismong islamiko ng buhay-Meranaw. Ang iba pang elemento ng disenyo, paris ng kulay, ay nakadaragdag sa kabuluhan nito.

Maliban pa sa nilalaman, makikitang ang kabuuan nito ay napapaligiran ng napaka-estetikong bukadkad ng mga paikid na dumadaloy nang maundayog mula sa salalayan ng ulo ng naga, na siya ring pinaka-sentro ng asimetrikong balanse. Bagamat dinamiko ang disenyo, malinaw ang biswal na direksiyon at magkakatumang proporsyon nito.

Makikita rin ang kaparehong maramihang kahulugan sa napakamasining na maririkit na kuwadrong kahoy ng Paete at basket ng prutas ng Pahiyas sa Lucban, Quezon. Sa kabila ng kanilang praktikal, mapandama, mapagpahayag, panlipunan, pangritwal, at simbolikong gamit at halaga, ang kanilang kaayusang pormal ay sapat at hindi kapos. Sa pagkamasining, kasinghusay o mas mahusay pa ito sa maraming natatanging mga halimbawa ng tinatawag nating magagandang sining (bellas artes

o fine arts). Kabalintunaan, ang mga likhang gaya nito ay madalas na itinuturing na linang-kamay (craft) lamang sa halip na likhang-sining samantalang ang mga lalang na halos wala nang natirang kabuluhan kundi isang pormal na disenyo na lamang, gaya ng “Bird in Flight” ni Brancusi o ang isang minimalistang pintura ni Rodolfo Gan ay nakatatanggap ng papuri mula sa mga kritiko ng sining! Hindi ko kinukuwestiyon ang kakayahan ng mga nabanggit na dalubsining. Ngunit maaaring itanong: paanong ang mga likhang limitado o kakaunti ang lebel ng kahulugan ay nabibigyan ng mas mataas na pagkilala at pagpapahalaga kaysa yaong may mas mayaman at malawak na dimensyon ng mga kahulugan?

Ganito rin ang sitwasyon ng musikang Pilipino. Ang musika ng ating mga taga-nayon at komunidad na katutubo ay hindi lamang mataas ang kasiningan. Ito rin ay nagsisilbing naka-eenganyong pangangalagang pisikal, kasangkapan sa panggagamot, behikulo sa interaksyong sosyal, simbolo ng ritwal, nadaramang kasiyahan, paraan ng pagpapahayag, paraan ng pagpapatibay ng paniniwala at pagpapahalaga, isang anyo ng intelektuwal na gawain, at libangan. Subalit habang lumalaganap ang kanluraning kaisipan sa lipunang Pilipino ang mga tungkuling ito ng musika ay unti-unting naglalaho hanggang sa ang naiiwan na lamang na halaga nito ay bilang libangan o estetikong bagay.

Ang reduksyonismo bang ito ay magreresulta sa mas mataas na antas ng kasiningan (o estetikong kalidad) sa kontemporaryong sining na pang-galerya o musikang para sa pakikinig? Kung ang sagot ay hindi, at malinaw na ganito nga, bakit patuloy nating pinahihirapan ang sarili sa tila baluktot na teorya ng sining na pumupuri sa mga indibidwalistang alagad ng sining ngunit pinipintasan naman ang mga buhay na yaman ng ating mga kultural na komunidad? Kung hindi man tayo mga kultural na masokista ay mga biktima tayo ng isang kolonyal na pagkalito na patuloy na pinaiiral ng ating mis-edukasyon.

Mula sa kultural na perspektiba ng Pilipino, ang tradisyunal na sining ay mas matimbang ang tungkuling pampasigla ng buhay dahil ang anyong pansining nito ay di lamang para sa sining kundi

isang sinapupunan ng maraming pang antas ng kabuluhan. Isa itong ruok ng pagiging mataas na sining.

Ang isang wari'y naging "kasalanan" pa ng tradisyunal o katutubong dalubsining ay ang paglalangkap ng estetiko at iba pang mga halagahin sa kanyang likha. Sinisiguro niya na ang kanyang sining ay maraming gamit at pakinabang sa malawak na komunidad, na ito'y makapagtataguyod sa kagalingan at pagkakaunawaan ng lahat. Hindi siya mono-espesyalista (i.e., iisa lang ang pinagkadalubhasaan) dahil layunin niyang mapanatili ang pinakamalawak na pakikipag-ugnayan at pakikipagtalastasan sa iba sa araw-araw. Ito ang dahilan, halimbawa, kung bakit ang isang magaling na manunugtog ng gangsa sa mga ritwal ay maaaring isa ring propesyonal na dentista, o ang isang maestro ng kudyapi ay isa ring paboritong barbero sa kanilang lugar. Sa isang may integral na kaisipang tradisyunal, walang saysay na humiwalay ang isang tao sa kabuuan ng lipunan dahil lamang sa pagpupunyagi niya sa isang makitid na espesyalisasyon.

Ang indibidwalista ay laging nakikikumpetensiya sa iba at hindi bahagi ng kanyang buhay ang makiisa at makipag-ugnayan sa kapwa at pangkalahatang lipunan.

Asyanong Sining

Ang tradisyunal na Pilipino at Asyanong sining ay maraming halagahin at gamit, samantalang ang "moderno" at kanluraning sining na seryoso (pang-elit) o maging ng pop (komersyal na pang masa) ay may iisang gamit, na walang halaga kundi ang pagiging sining nito, o kaya'y makapagpasaya at makapagbigay-aliw, lalo na ang anyong pop. Ito ang dahilan king bakit mas nakahihikayat sa publiko ang sining na Asyano sa kalakhan, gaya ng ipinahayag ni Sardar:

Sa kanluraning balangkas, hindi maiisip na ang isang pesante - dahil siya ay pesante - na mapahalagahan sina Wordsworth, Shelly o Eliot. Ngunit kung tatanungin mo ang mga pesante sa Punjab tungkol sa paborito nilang makata, hindi lang nila ipagtatanggol ito kundi tutulain

pa nila ang mga ghazal mula sa mga kinagigiliwan nilang antolohiya. Sa Europa, mga nasa ilang piling uri lang ang nagpupunta sa mga opera. Sa kontinente ng India, samantala, ang mga mushaira (programa sa pagtula) at mga gawwali (konsiyerto ng musika) ay dinadaluhan ng lahat ng uri sa lipunan. Gayundin, paris ng alam ng marami, hindi nagkakaiba ang kasiningan at kapakinabangan sa sining na Asyano. Ang naggagandahang mga likhang sining... ay hindi lamang kasiya-siyang tingnan kundi para gamitin rin. Ang kultural na pagpapahayag at paglikha sa Asya ay hindi pribilehiyo ng piling uri o grupo... lahat ay nakalalahok dito ... at hindi nagkaroon kailanman ng konseptong "mataas" o "mababang" kultura. (Sardar:1993)

Marahil, ang batayan ng pagsasama ng halaga at gamit sa sining Asyano, liban pa sa oryentasyong pangkomunidad, ay ang pagpapalagay na ang tao ay nilalang na may maraming antas - pangkatawan, pangsikika, pandama, pandamdamin, pangkaisipan, at pang-espiritwal - na ang kaligtasan at kagalingan ay naaayon sa matagumpay na pag-uugnayan ng mga antas na ito. Ang holistiko sa halip na kompartmentalisado o mono-espesyalisadong pananaw ng tao ang maaaring siyang ultimong batayan ng maraming halaga at gamit ng Asyanong sining.

Kung gagamitin ang ganitong pananaw sa sining ay maitataas ng malaki ang estado at halaga ng maraming tradisyunal na likha sa Timog Silangang Asya, na mababa ang tingin natin sa pagtawag natin dito na mga linang-kamay sa halip na likhang sining. **Bakit ang pinapansin natin ay ang katangiang linang-kamay ng tradisyunal na sining samantalang pinagtutuunan natin ang katangiang pansining ng kanluraning sining gayong pareho namang mga likhang sining at linang-kamay ang mga ito?** Halimbawa, ang habing *ikat* ng mga Iban ng Sarawak at ng mga Tboli ng Mindanao ay napaka-masinsin at sukdulang malikhain, kung kaya dapat ay katumbas ng presyo ng mga likha nina Van Gogh at Picasso. Ngunit masyado nating tinatawaran ang mga ito kung kaya nawawalan ng gana ang mga tagalikha na ipagpatuloy ang paglikha - na kumukuha ng maraming oras, nangangailangan

ng ibayong kakayahan at nakapapagod na atensyon sa mga detalye – kaya naghahanp na lang sila ng mas madali at mas pagkakaperahang trabaho. Ang sitwasyong ito ay nangyayari sa maraming bansa sa Asya at siyang pangunahing dahilan ng patuloy na paghina ng ating mga tradisyunal na kultura.

Hindi natin dapat insultuhin ang pinakamahuhusay nating mga tradisyunal na manlilikha ng sining. Huwag natin silang tratuhin na para bang mga artisano o teknisyen lamang sila na ang gawain ay mekanikal at hindi malikhain. Mapararangalan natin sila kung iisipin natin - mula sa pananaw na Asyano at pangkomunidad -na ang ating mga tradisyunal na manlilikha ng sining sa tuwina ay gumagawa ng mga malikhaing orihinal na akdang may natatanging kariktan at disenyo, at gayundin ay may mga gamit at kahulugan na mahalaga sa kanilang mga komunidad. Sa bawat marikit na likhang natatapos, iniaalay nila sa atin ang pinakamataas na uri ng sining, walang alinlangan

Panahon na para itigil ang pagkategorya sa sining na mataas at mababa, o kaya'y pang-akademya (fine arts, indibidwalistiko) at tradisyonal (folk, pangkomunidad). Tawagin na lang natin sila kapwa na **sining**.

Sa katunayan, kung susuriin natin ang maraming likha ng mga indibidwal na dalubsining ngayon, ang mga ito madalas ay baligho at di maituturing na sining. Dahil kabalintunaan, sa sobrang kagustuhan na ipakita ang kanilang indibidwalidad, ay pilit ang orihinalidad para lang maiba; sobrang atensyon sa mga panggitla na sensasyon; tuon sa pasaway, garapal, at nakabibigla; mababaw, huwad o dinadaan sa laki (hal. lubhang komersyal na mega-produksiyon sa pelikula); pagalingang teknikal at iba pang anyo ng mababaw na panggugulat ang madalas ginagawa ng mga mono-espesyalistang dalubsining.

Kapagang-sining ay naging eksklusibong lunan ng mga propesyonal, **ang paglinang ng malikhaing potensyal ay nalilimita sa mga dalubsining, isang sektor** sa loob ng mas malaking komunidad o lipunan. Dahil dito, nagkakagayahan na lamang ang mga manlilikha ng sining. Sa huli, ang buong sektor ay magkakatulad

na lamang ang pananaw, mawawalan ng orihinalidad, at kung meron man ay mababaw. Ang malala, dahil mga **alagad lang sila ng sining at wala nang iba**, ang lawak at lalim ng kanilang karanasan ay limitado. Ayon nga sa kasabihan -- at hindi lang ito para sa propesyong pansining -- **ang sining ay napakahalaga upang ipaubaya lang sa mga alagad ng sining!**

Sa pagsasabi nito, hindi natin pinabababa ang propesyong pansining. Binabanggit lang natin ang nakababahalang pangyayari mula pa ng ika-20 siglo hanggang sa ngayon, **ang kulto ng pagkamakasari ng isang propesyonal** (walang dudang bunga ng mono-espesyalisasyon o mono-ekspertis) na malinaw na manipistasyon ng materyalistikong indibidwalismo ng lipunang industriyal. Saksihan ang mga siyentipiko na pinaunlad ang siyensiya para sa kapakanan lang ng siyensiya anuman ang kabayang ibubunga nito salipunan, ang mga doktor ng medisina na barkadahang pinoprotektahan ang “establisimiyentong” medikal, at mga mangangalakal na isinasakripisyo ang mahahalagang paninda para lang tumaas ang kita. Nahahati ang lipunan sa mga tribo ng mga ekspertong mahigpit na nakikipagkompetensya para sa kanya-kanyang interes, na bawat isa’y may sariling diyos o hari (mga kilalang personalidad gaya ni Stephen Hawking sa Pisika at Bill Gates sa Teknolohiya at Negosyo), simbahan o templo (convention hall, opera house, museo, atbp), bibliya (propesyonal na jornal o manuwal), sagradong lengguwahe (jargon) at kasuotang panrelihiyon (business suit, puting lab gown, atbp.). Bawat tribo ay para sa sariling kapakanan lang. Ang pinakatanguhin ay ang propesyonal na pag-unlad. Ang pagyaman ang pinakamataas na premyo (isang pamilihan ng nagtutunggalian, nagkukumpitensiyang mga tribo?)

Sino na ngayon ang magmamalasakit sa lipunan sa kalahatan? Maliban sa iilan, tila ang mga ekonomista natin ay bumubuo ng mga patakaran na di alintana ang mga mamamayan, mga siyentipiko na tumutuklas ng kaaalaman nang di binibigyang-konsiderasyon ang lipunan, mga dalubsining na lumilikha para sa ibang dalubsining at eksperto sa sining lamang, mga pulitiko na mas pinahalagahan ang interes ng partido, at mga opisyal na mas inaalala ang sariling kapakanan kaysa ng sambayanan.

Ang mga bagay na ito ay alam na ng marami at napag-isipan at napag-aralan na, partikular ng tungkol sa “barbarismo ng espesyalisasyon” (Ortega Y Gasset, *The Revolt of the Masses*). Hindi ko na tatalakayin pa ang paksang ito.

Makitid na Espesyalisasyon

Ang gusto kong ipakita dito ay ang parikala (paradox) ng makitid na espesyalista sa alinmang larangan (ang isang eksperto ay “yaong walang ibang alam”) na parang alam lahat pero sa totoo lang ay salat sa ibang kaalaman na labas sa kanyang larangan. Anong uri ng sining ang maiintindihan at magugustuhan ng isang mono-espesyalista sa ekonomiks? Isipin kunwari ang isang grupo ng makitid na eksperto o “elit” sa iba’t ibang napaka-espesyalisadong larangan – particle physics, topolohiya, neurosurgery, macroeconomics at soteriology – lahat dumalo sa isang konsiyerto ng seryosong bagong musika o kaya’y isang eksibit ng avant-garde at konseptuwal na sining. Siguradong ang mga pag-aakala at pagwawari nila ay magiging walang muwang, walang kabatiran, hilaw, at paudlot-udlot maliban kung ang ilan sa kanila ay may dati nang kaugnayan sa sining. Ni hindi nila alam kung paano kikilos at ano ang itatanong. Ngunit ang dalubhasa o espesyalista din naman sa sining o musika na dumadalo sa panayam tungkol sa particle physics ay ganito rin ang magiging sitwasyon. Nasa sitwasyong paradoxical tayo, na ang mga elit o dalubhasa sa isang laangan ay siya ring ordinaryong tao o masa sa ibang larangan. Ang elit/masang kulturang ito ang siyang mabilis na iniluluwas ng mga industriyalisadong ekonomiya sa lahat ng bahagi ng mundo, na nagdudulot ng malawakang paghina ng kaalamang pangkultura sa mga dati’y di-atomistiko at mas holistikong lipunan.

Ang isang mono-espesyalista sa isang larangan ay walang sapat na pag-unawa para maintindihan at magustuhan ang makabuluhang bagay o kahit ang mga batayang prinsipyo sa ibang larangan, lalo na kung ito ay lalo pang isinusulong tungo sa pinakamataas na lebel ng espesyalisasyon, sopistikasyon, o sobrang lalim na di na maunawaan ng iba. Anong klase ng tula o musika, halimbawa, ang makaeengganyo sa iba’t ibang grupo ng mga eksperto? Anong

mga programa ang ididisenyo para mapaunlad ang kanilang kamalayang kultural?

Liban na lang kung matutugunan natin nang sapat ang mga katanungang ito, patuloy ang mga elit na mangangalakal na magsasamantala sa kawalang-kamuwangan (na madalas ay bulgar at walang-delikadesang panlasa) ng ibang elit/masang propesyonal sa pamamagitan ng paghahain sa kanila ng pinasimple, naka-pormularyong uri ng sining na hindi nakapagtataguyod sa tunay na pag-unlad ng tao - ang tinawag ng kultural na kritikong si Renato Constantino na **kulturang sintetiko** o ang tinatawag ding **kulturang masa**. Ang hikayat ng pangmasa o komersiyalisadong sining ay sa pinakamababang lebel ng panlasa. Kung walang sapat na pagkalantad, aral na sensibilidad, o kahandaan upang maintindihan ang kontemplatibong sining o fine arts, mahihigop na lang basta ang mga tao ng mga pabonggang libangan at magagaspang na gawing nagbibigay ng pawang pisikal na kasiyahan.

Para palawigin pa ang pagtalakay sa ating parikala, binibigyang-diin natin ang di-mapaghihiwalay na elitismo ng makitid na espesyalisasyon (tinawag nating mono-espesyalisasyon o tinuring ni Jacques Barzun na **espesyalismo**) at ng **kulturang masa** o **kulturang huwad** na itinataguyod nito. Naggagamitan ang elit at masa. Dalawang panig sila na kabilang sa iisang sosyo-kultural na realidad.

Kaya, kahit pa nga sinasabing mas mabuti ang demokratikong pamumuhay kaysa ibang sistemang pulitikal, kaduda-duda na ang "gusto ng nakararami" ang tutulong sa ikahuhusay ng sining at kultura. Kung nakakatulong man ang mga pamantayan sa box office at mga reyting sa telebisyon, ito ay pinagkasunduan na lamang. Bibihirang natatamo nito ang totoong batayan ng kahusayan sa sining at paglikha. Sa kabila ng pagdodomina ng tinatawag na "popular" o konsumeristang kultura ng US, walang kasiguruhan na mapapantayan ang malikhaing sigla ng "itinatakwil" na mga rehimeng aristokrasya, monarkiya o monastiko, hal. ang Csarizt Russia ay may Tolstoy, Dostoevsky, Turgenev, Chekhov, Pushkin, Tchaikovsky, Rachmaninoff, Moussorgsky; nag-iwan ng kahanga-

hangang pambansang kultura ang Europa sa Gitnang Panahon nito; di-matatawaran ang kasiglahan sa mga gawaing makasining sa rehimen ng mga kaharian sa Tsina, India, at Hapon.

Ang “kagustuhan ng nakararami” (totoo man o hindi) ay hindi magagamit na pamantayan para sa lahat ng tao, kahit pa gamitan ng komersiyal na estratehiya ng paggigiit sa “popularidad” at box office. Ang kultura ay isang sistema ng mahahalagang idea na di masasabing mataas o kaya’y mababa batay lang sa bilang ng may taglay nito, liban na lang kung ang kultura ng pinaka-malikhain, aral at magaling na mamamayan ang tinutukoy natin. Ang dominanteng kultura ng sinaunang Roma ay hindi nangangahulugang superyor sa umuusbong na kulturang Kristiyano noong mga unang bahagi ng Gitnang Panahon sa Europa, sa kabila ng kapangyarihang imperyal ng Roma.

Hindi ko itinutulak ang pagbabalik ng despotismo ngunit tiyak na **makabubuo at makapagsasagawa tayo ng mga hakbang tungo sa kahusayang pangkultura nang di ikakabit ang laki ng kita sa takilya.** Pansining ang milyun-milyong dolyar na kinita ng “Titanic” ay hindi garantiya ng kahusayang literaryo at sinematiko nito. Hindi ko rin iminumungkahi na bumuo ng isang oligarkiya paris ng isang grupong magtatasa sa artistikong merito ng mga produksiyong kultural bago pa man ito isapubliko.

Sa halip, iminumungkahi ko ang isang lapit na partisipatoryo na magtataas sa pamantayan ng pagkamalikhain at pagpapahalaga sa sining. **Ang pinakamabuti siguro ay bawat tao, anuman ang kanyang propesyon, ang lumahok sa mga produksiyong artistiko at magkaroon ng sariling karanasan sa malikhaing proseso at sa mga prinsipyo sa sining.** Ang pasibong pagpapahalaga sa pamamagitan ng kamalayan at kaalamang kultural, bagamat kailangan, ay di sapat. Pinaghihiwalay ng kulturang elit/masa ang lipunan sa tagagawa at tagabili ng sining, na naglalantad sa masa sa sintetiko, o huwad na kultura. Ngunit ang tao ay likas na malikhain. Ang pagpapatunay sa malikhaing potensiyal na ito ay isang kailanganin tungo sa kagalingan ng lipunan at paglinang sa artistikong panlasa. Ang mga makatwirang hakbang tungo sa pag-unlad-kultural ay dapat pagtuunan ng pansin.

Nilinaw natin na sa tradisyunal na kulturang Pilipino at Asyano, ang holistikong pilosopiya ng buhay ay nagsisiguro na ang pinakamalalim na diwa ng tao ay naipahahayag. Lahat ng tao ay inaasahang makisangkot sa artistikong paglikha at pagtatanghal. Ang isang magsasaka ay maaari ring ekspertong manlililok, isang manggagamot, pinakamahasay na mang-aawit ng epiko, at isang barbero, magaling na manunugtog ng kutyapi.

Ang tuon sa makitid na espesyalisasyon at pagiging eksperto sa moderno, pampamilihing lipunan - sa akademya man ito, sa propesyon, o pinagtatrabahuhan -- ay epektibong pumipigil sa mga di-eksperto na makilahok sa mga produktibong gawaing kultural at ekspresibo. Nagiging tagabili at pasibong masa na lang ang mga tao. Malinaw na pinag-iiba ang alagad ng sining, tagalikha, tagapagtanghal (ang espesyalista, eksperto o elit) sa tagapanood (karaniwang tao, di-eksperto o masa), at ang aktibong tagalikha sa tagabili na nagbubunga ng tinatawag nating kulturang elit/masa.

Malakas na paggigiit na teknikal, ekonomiko at pulitikal ang epektibong gumugulo sa masa upang tanggapin ang awtoridad ng mga partikular na tao - alagad ng sining, kritiko ng sining, historyador ng sining at ibang eksperto sa sining - upang lumikha, kumilatis, at umunawa sa sining. Isinusuko nila ang kanilang kakayahang magtasa at lumikha sa mga espesyalista, na, ayon nga sa kritiko ng kultura na si Wendell Berry, ay "mga taong masinsinan at magastos na sinanay upang gawin ang isa lang bagay." Kinokondisyon ang masa para sundin ang sinasabi ng espesyalista.

Ang makitid na espesyalisasyon, bagamat pangangailangan sa isang industriyalisado, konsumeristikong lipunan para yumaman ay -- sa likas na katangian nito -- nakasasagabal sa pagkamalikhain dahil nililimitahan nito ang isip. Ang aktibong pag-uugnayan at pagsasalimbayan ng mga idea sa isipan ng isang taong may malawak na edukasyon at kaalaman, o ang inter-aksyon ng mga isipang ganito, ang batayan ng malikhaing pag-iisip. Pansinin na ang mga malikhaing dalubhasa sa sining, siyensiya, pilosopiya, at relihiyon sa buong panahon ng kasaysayan ng tao ay mga di-

mono-espesyalista o “seryosong” baguhan (serious amateur). Si Einstein ay klerk sa isang upisinang nagbibigay ng patente, abugado si Gandhi, “di-gradwadong” mag-aaral ng medisina, at “nagdadalawang-isip” na nagtapos ng teolohiya (hindi biolohiya) si Darwin, isang prinsipe si Buddha, karpintero si Kristo, at isang masugid na tagapagtaguyod ng sining at siyensiya si Leonardo da Vinci.

Ang diin sa makitid na espesyalisasyon o pagiging eksperto ay kumokondisyon sa tao tungo sa di-produktibong oryentasyon sa lahat ng ibang larangan na labas sa limitadong espesyalisasyong ito. Maraming eksperto ang di man lang mapasaya ang sarili. Kailangan pa nilang upahan ang iba upang gawin ito para sa kanila. Sa kontemporaryong lipunan, mataas masyado ang prestihiyong ipinapataw ng mga kapitalista sa paggamit kaysa paggawa ng mga produkto, sa pamamagitan ng adbvertisement. Kung kaya ang mga dating aktibong tagagawa o tagalikha ng mga gawaing kultural ay mga pasibong tagagamit, tagapakinig, at tagapanood na lang ngayon. Samantalang dati’y kasiya-siya ang paggawa dahil daan ito sa malikhaing ekspresyon, ngayo’y isang mabigat at mahirap na trabaho na ito, naglalayo sa manggagawa sa kanyang kakayahang ispiritwal.

Ang lalong nakakabagabag ay ang modernong penomenon ng maramihang produksyon (mass production), maging ng mga produktong kultural paris ng electronic keyboard, plawta, manuwal ng meditation-in-“ten easy lessons” - na dinisenyo para sa mga nawalan na ng kanilang produktibo at malikhaing oryentasyon o kaya’y sa mga napilitan na lang na tanggapin ang mga ito bunga ng sosyo-ekonomikong kalagayan. Sa tradisyunal na kulturang Asyano, walang dalawang gamelan, banig o kasuotan ang magkapareho. Sa maraming lipunang Asyano ngayon, sa kasamaang palad, ang lumalaking maramihang produksyon ng mga bilihing kultural ay sobrang kompetisyon na kumikital sa malikhaing udyok ng nakararami.

Sa tradisyunal na kulturang Pilipino at Asyano, ang paglahok ng marami sa mga gawaing malikhain ay nagsisiguro sa pagkakaroon ng malawak na pagkakaiba-iba at yaman ng mga

idea. "Napoprotektahan din nito ang mga kultura sa tila aliping panggagaya sa banyagang kultura dahil ang karaniwang tao ang hindi pinaka-apektado ng impluwensiya mula sa labas. Ang mga elit, sa kabilang dako, dahil may kakayahan sila, ang mas lantad at madaling malukob ng mga banyagang idea.

Mga Kondisyong Naglilimita sa Pagkamalikhain ng Kultural ng Pilipino

Maibubuod natin ang mga kalalahad na salik at kondisyon na humahadlang sa pagkakaroon ng Pilipinong pananaw kung kayat naglilimita sa kultural na pagkamalikhain ng Pilipino:

- Ang nosyon ng sining para sa sining, na ang napapaboran lang ay ang maliit na grupo, may kanluraning edukasyon na mga elit at hinahadlangan ang karamihan na magkaroon ng pantay na oportunidad sa kultural na pagpapahayag, at ginagawa lang silang mga tagabili ng produkto ng iilan.
- Ang napakababang pagpapahalaga sa katutubo, gawa ng komunidad, o tradisyunal na sining.
- Ang mapaglimitang kalikasan ng tinatawag na "magagandang sining" (fine arts) na nag-eetsa-puwera sa maraming Pilipino na lumilikha ng mga akdang may maraming kahulugan at gamit na makisangkot sa mga gawaing makasining.
- Ang sobrang teknikal at pormalistang tuon ng mga establisimiyentong pansining na ginagawang indibidwalista ang sining at di-nakahihikayat sa mga Pilipino na mapag-ugnay, partisipatoryo, holistiko, at may pagkiling sa intuwisyon, pakikiramdam; na pumapabor sa ekstemporanyong paglikha, pakikisangkot ng komunidad, at pleksibilidad sa pag-gamit ng teknik, materyal at porma.
- Ang pagbubukod sa mga propesyonal at elit bilang tanging mga alagad ng sining na nag-eetsa-puwera sa mga may-kakayahang malikhain-masining sa lipunang Pilipino at nagiging hadlang upang lumawak at sumigla ang mga gawaing malikhain.
- Ang pagkabalaho na lang ng masang Pilipino sa mumurahing aliwan at magagaspang na kasiyahang pisikal, na malinaw na mapapanood sa puno ng kabobohan at mababang uring mga palabas tuwing tanghali sa telebisyon dahil sa wala silang

makabuluhang pakikisangkot sa mga gawaing pansining. Ang pagsangkot ng bawat isa, anuman ang kanyang propesyon, sa mga gawaing makasining at pagkakaroon ng pagkakataong maranasan ang malikhaing proseso at mga prinsipyo sa sining ang magtataas sa lebel ng kanilang kasiningan. Ang pasibong pagpapahalaga sa pamamagitan ng kamalayan at kaalaman sa kultura, bagamat kailangan, ay di sapat.

- Ang pagkakaroon ng huwad na kultura (pseudo or synthetic culture) dahil sa sobrang konsumerismo at maramihang produksyon ng mga bilihing kultural na ginawa upang mahikayat ang mga tao na maging bahagi ng huwad at mababaw na sining at paglikha.

Pagkatapos kong ihayag ang mga pangunahing dahilan at kondisyon na pumipigil sa malikhaing imahinasyon at kagalingan sa sining ng Pilipino, gusto kong sabihin ngayon na ang anumang seryosong pagkilos tungo sa pag-aalis o paghadlang sa mga epekto nito ay tutulong upang ang sining ay maging isang positibong puwersang mag-iisa sa bansa.

Bakit? Dahil ang ibubungang muling pagbibigay-sigla sa mga malikhaing sining ang pinakamahusay na gamot sa kakulangan ng simbolo ng kahusayan sa bansa. Ang mga simbolo ng kahusayan ang pinakamagaling na pundasyon ng mataas na pagpapahalaga ng mga mamamayan sa kanilang sarili. Ang pagmamalaki bilang mga Pilipino ay nagbubunga ng komitment sa bansa. Ang komitment sa bansa ay nagbubunga naman ng kahusayan. Pagmamalaki, komitment, at kahusayan, ayon sa antropologong si Dr. F. Landa Jocano, ay di-mapaghihiwalay na susi sa pagbuo ng bansa.

Ang mahalagang hakbang para muling ipagmalaki ng Pilipino ang kanyang sarili ay ang pagsangkot sa isang seryosong programa na magbibigay ng kamulatan at kaalamang kultural. Kung hindi natin alam ang kagalingan ng kulturang Pilipino, hindi natin ito magagamit sa pagbubuo ng bansa.

Dagdag pa rito, dahil maka-kanluranin ang sistema ng ating edukasyon, habang tumataas ang pinag-aralan, mas kanluranin at nahihwalay sa sariling kultura ang Pilipino. Ito ang dahilan kung kaya habang mas espesyalisado ang pinag-aralan ng Pilipino,

lalo siyang ilalayo ng kanyang trabaho sa kanyang komunidad, maaaring sa Maynila o sa ibang bansa. Ang isang batang Ifugao na nakatapos ng hayskul ay maaaring mamalagi pa rin sa kanyang komunidad kaysa sa nakatapos ng kolehiyo. Ito'y hindi lang dahil sa mas maraming oportunidad ang nakatapos ng kolehiyo kundi dahil ang kanyang edukasyon ay hindi nakaugnay sa mga halagahin ng kanyang komunidad lalo na kung ito'y isang rural at katutubong baryo.

Kolonyal na Edukasyon at Karanasan

Ang sistema ng ating edukasyon ay nananatiling kolonyal sa halip na nakaugnay sa kultura. Karamihan sa mga eskuwelahan ay hindi nakapagpapatapos ng mga mag-aaral na may mataas na kakayahang maging madiskarte, malikhain, at nakaaangkop sa mabilis at komplikadong mundo sa kasalukuyan. Mas sinanay silang maging palaasa, mapaghanap ng mapapasukan bilang empleado lamang, sa halip na magkaroon ng orihinalidad sa kaisipan, kalidad na entreprenyural at umasa sa sarili batay sa katutubong kakayahan, kaalaman, at lakas.

Ang ating kolonyal na karanasan ay tila kumondisyon sa atin na maghanap sa halip na lumikha ng trabaho, umangkop sa halip na gumawa ng bago, at sumunod sa halip na manguna. Ang bihag na kaisipan ng Pilipino, na nawalay sa dati nitong malikhaing pinagmulan ay di makagawa ng mga ekonomikong oportunidad sa loob ng kanyang bansa dahil dito. Ang pangangailangan at pagpapahalagang dapat nitong bigyang-tuon ay di nito natutugunan. Hiniram natin ang banyagang kaisipan at sistema ng pagpapahalaga at anyo ng pagpapahayag at walang nabubuo kundi mga kopya, kababawan at kababaang uri. Nalimutan natin na magiging tunay na produktibo lang tayo kung gagamitin natin ang sarili nating pag-iisip.

Ang Kapangyarihan ng Katutubong Isipan

Gamit ang sarili nating kaisipan, pag-unawa, katuturan, kategorya, at mga konsepto, malinaw na magkakaroon tayo ng kumpiyansa,

kapangyarihan, at kontrol sa ating buhay. Ang kapangyarihang ekonomiko ay natural na kasunod nito. Halimbawa, kung hinahangaan natin ang mga banyagang idea ng kagandahan, kaninong likhang sining, musika, modelo ng damit, at mga produktong pampaganda ang tatangkilikin at pagkakagastusan natin?

Kung hindi natin makita ang halaga ng mga paraan ng tradisyunal na pagpapagaling at panggagamot, gagastusan natin ang mga gamot na inangat sa ibang bansa, teknolohiyang medikal, at pagpapakadalubhasa. (Minsa'y iniulat ni Dr. Juan Flavier sa isang pagdinig sa Senado na sa loob ng unang limang taon ng isang seryosong programa ng kalusugan na magtataguyod sa pangangalaga at pag-ako sa tradisyunal na Pilipinong paraan ng pagpapagaling at panggagamot, makatitipid tayo ng halos labinlimang bilyong piso sa mga gastusing medikal). Sa Pilipinas, ang ekspertis ng isang psychiatrist na aral sa kaisipang Freud ay madalas napapatunayang di-epektibo para gamutin ang kultural na sakit sa pag-iisip na magagamot ng isang babaylan sa loob lamang ng ilang minuto. Ngunit di natin pinag-aaralan at idinodokumento kung bakit nakapagpapagaling ang babaylan, kung kaya ang kinakatawan niyang tradisyon ay humihina at madalas naglalaho na lang. Ang pagguho ng kaalaman sa panggagamot na bernakular ay nangangahulugang ipinagkakait natin sa mga mamamayan ang maaaring mas mura at subok na paraan ng panggagamot at pag-aangkat ng mga bago na di kayang bayaran ng mga mahihirap at hindi epektibo sa ating kultura.

Kapag umasa sa sariling tradisyon, hindi ibig sabihin na bulag na tayo sa bago at maaaring mas magaling na mga idea at sistema ng ibang kultura, ngunit ang ating mga tradisyon ay dapat manatiling batayan dahil angkop ito sa ating pag-iisip at pangangailangan, na may subok nang kaalaman at karunungan. Ang sinaunang acupuncture din ng mga Tsino, na matagumpay na umangkop sa kanlurang medisina, ay kinikilala na sa buong mundo at napatunayang siyentipiko, at hindi lang nagbigay ng prestihiyo kundi mas maraming kita sa mga Tsino.

Ang Sakit na Doña Victorina

Nang simulan nating tingnan ang mga sarili natin mula sa kanluraning lente, ang dati nating itinuturing na sagrado ay bigla na lang nawalan ng silbi, ang angking galing ay naging bisyo at ang ating lakas ay naging kahinaan. Anumang katutubo ay naging kahiya-hiya at nakakaasiwa. Itinatago natin ang ating tila katutubo o katutubong pinanggalingan. Ang ilang siglong itinuring tayo na paurong at mababang klase ng mga mananakop na puti ay nagbunga ng kolektibong pagkamuhi natin sa ating sarili, isang sakit sa isip at damdamin na tinatawag kong **sakit na Doña Victorina**.

Manipestasyon ito ng sobrang baba ng pagtingin sa sarili na nakapamiminsala sa pambansang pag-unlad. Pinagkaitan at nilito tayo kaugnay ng ating identidad. **Ang mga walang malalim na kaalaman sa kanyang identidad ay walang pangkaisipan at pag-espirtwal** na sentrong pag-iikutan ng kanyang buhay. Halimbawa, oras na maimpluwensiyahan tayo ng mga pagpapahalaga, ideal, at simbolong Amerikano, iisipin na natin na ang mga pinagkakaabalahan, problema, at solusyon ng Amerika ay atin din. Makakalimutan na natin ang ating mga tunay pangangailangan, dapat asikasuhin, at mga problema na angkop sa ating sitwasyon at nangangailangan ng iba at nababagay na pagtugon at mga solusyon. Ang pagtukoy din natin ng prayoridad ay wala sa lugar, na di-napag-iiba ang mahalaga sa luho lamang.

Walang pambansang pagkakaisa kung walang pagmamalaki sa sarili bilang Pilipino. Paano aasahan ang isang Pilipino na magmalasakit at gumawa para sa bayan kung ni hindi niya nadaramang Pilipino siya? Kung sa maliit lang na pagkakataon, mandarayuhan na siya sa ibang bansa upang maging banyagang mamamayan doon? Kung sa napakaliit na senyales ng instabilidad ng bansa, ililipat na niya sa banyagang bangko ang kanyang mga inipon?

Ang batayan ng kolektibong respeto sa sarili at sa isa't isa -- at ng pagkakaugnay-ugnay sa lipunan at pagbuo ng bansa -- ay lagi nang ang pagpapahalaga bilang Pilipino, isang matatag na

paniniwala sa sariling lakas at pagkamalikhain. Ang magigiting na mga Pilipino gaya nina Jose Rizal at Ninoy Aquino ay nag-alay ng kanilang buhay para sa bayan, dahil naniniwala sila na “walang katumbas ang mamatay para sa Pilipino.” Kaya itinuturing natin silang mga bayani, mga arkitekto sila ng pambansang pagkakaisa at kaligtasan. Hindi matatawaran ang adhikaing ito.

Ang pagkawala ng dignidad at pagpapahalaga sa sarili ay nagsimula sa pananakop, laluna dahil sa edukasyong kolonyal sa panahon ng Amerikano. Ang edukasyon sa bansa ay elitistang pribilehiyo hanggang sa kasalukuyan. Ang mga Pilipinong elit ang naging mas kanluranin at may pinakasirang imahe bilang Pilipino.

Walang maituturing na may lamat na kultura (o “damaged culture”). Ang may diperensya lamang ay ang imahe ng sarili. Kung umiiral man ang sirang kultura, ayon sa dokumentadong pag-aaral ni Mahar Mangahas ng Social Weather Station, ito ay makikita sa mga Pilipinong elit na may pinakamababang pagtingin sa kulturang katutubo.

Hindi kailanman magtatagumpay ang ating bansa kung paninira sa sariling kultura at maling konsepto ng sarili ang laging nasa isipan natin. Sa halip na mapakinabangan ang ating kultura sa taglay nitong kaalaman at kagalingan para sa patuloy na pag-unlad, umiiral sa atin ang negatibong imahe ng sarili na sa kalaunan ay nagkakaroon ng katuparan o nagkakatotoo.

REPERENSIYA:

Barzun, Jacques. *The Culture We Deserve*. Wesleyan University Press, 1989.

Constanino, Renato . "Synthetic Culture and Development." Foundation for Nationalist Studies, 1985

Gautier, Theophile. *Mademoiselle de Maupin*. Publisher: Penguin Classics, 1981

Ortega Y Gasset, Jose. *The Revolt of the Masses*. Authorized translation from the Spanish. New York: W. W. Norton & Company, Inc., Publishers, 1932. Translation of *La rebelión de las masas* (1930).

Sardar, Ziauddin 1994. "Asian Cultures: Between Programmed and Desired Futures." Nasa Masini Eleonora Barbieri, at Atal Yogesh, eds. *Perspectives on Asia's Futures III: the Futures of Asian Culture* (Report of UNESCO Third Meeting on Perspectives on Asia's Futures III, Bangkok, 8-11 February 1993). RUSHSAP Series of Monograph and Occasional Papers 38, 159 p. (37-56).

